

– Hakemli Makale –

İBN EBİ'L-İŞBA'IN *BEDÎ'U'L-KUR'ÂN* ADLI ESERİ BAĞLAMINDA KUR'AN'IN BEDÎ' İLMİNE KATKISI

Muhammet Vehbi DERELİ

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

Arap Dili ve Belâğatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

mvdereli@gmail.com

ÖZ

Kur'an-ı Kerim, hitabet ve edebiyatta üstün oldukları iddiasını taşıyan Arap toplumu içerisinde seçilmiş bir peygambere indirilmiştir. Onun edebî inceliklerini en iyi şekilde anlama çabası, zamanla yazılı bir edebiyata dönüşerek Belâğat ilimlerini doğurmuştur. Kur'an, mesajını aktarırken, manevî ve lâfzî birçok sanatı en etkili şekilde kullanmış ve Bedî ilmine büyük katkı sağlamıştır. Kur'an'ın, bir bakıma Arap dilinin süsleyicileri olan bedî sanatlarını yoğun biçimde kullanması, *Bedî'u'l-Kur'ân* adında birtakım eserlerin telifine yol açmıştır. Bu eserlerin en meşhuru, bu çalışmanın da konusu olan ve İbn Ebî'l-İşba' (ö. 654/1256) tarafından yazılan *Bedî'u'l-Kur'ân*'dir.

Müellif, bu eserinde bir diğer kitabı *Tahrîru't-tahbîr*'in Kur'an'la ilgili edebî sanatlar kısmını yeniden ele almıştır. Yüz dokuz edebî sanatı incelemiş ve bunlara Kur'an'dan örnekler vermiştir. Kur'an'dan örneklerini bulamadığı için zorlama bir yol izlememiş ve *Tahrîru't-tahbîr*'de geçen yirmi iki sanata bu eserinde değinmemiştir. Eserin önemli özelliklerinden biri de *Tahrîru't-tahbîr*'de bulunmayan altı sanata yer vermesidir. Ayrıca o, *ibdâ'* sanatını incelerken, sadece on yedi lafızdan oluşan bir âyette yirmi bir sanatın bulunduğunu açıklayarak, sonraki dönemlere önemli ölçüde tesir etmiştir. Bu çalışma, İbn Ebî'l-İşba' ve onun *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserini ele almış; müellifin sadece burada sözünü ettiği altı sanatı ve yirmi bir sanatın bulunduğu âyeti özel olarak inceleyerek, Kur'an'ın bedî ilminin gelişmesine yaptığı katkıyı ortaya koymayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Bedî ilmi, İbn Ebî'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, şiir.

Contribution of Qur'an to 'ilm al-badî in the Context of Ibn Abi Al-Isba's Badî'al-Qur'ân

The Qur'an was sent to a chosen prophet from Arab society who claimed to be superior in oratory and literature. His effort to understand his literary subtleties in the best way turned into written literature and revealed 'ilm al-badî (embellishment). While transmitting its message, the Qur'an used many semantic and literary arts in the most effective way and made a great contribution to 'ilm al-badî, the science of embellishments. The Qur'an's intense use of the al-badî's arts, which are the decorators of the Arabic language, has led to the copyright of some works called *Badî'al-Qur'ân*.

The most famous of these works is the *Badī' al-Qur'ān*, written by Ibn Abi'l-Isba (d. 654/1256), which is also the subject of this study.

In this work, the author rehashed another part of his book *Tahrīr al-Tahbīr*'s literary arts related to the Qur'an. He studied one hundred nine literary arts and gave examples from the Qur'an. Since he could not find examples from the Qur'an, he did not follow a forced path and did not mention the twenty-two arts in *Tahrīr al-Tahbīr* in this work. One of the important features of the work is that it includes six arts that are not found in *Tahrīr al-Tahbīr*. In addition, while studying the art of the al-ibdā' (creation), he influenced the subsequent periods to a great extent by explaining that there were twenty-one arts in a verse consisting of only seventeen words. In this study, Ibn Abī al-Isba' and his work *Badī' al-Qur'ān* is discussed; it aims to reveal the contribution of the Qur'an to the development of the 'ilm al-badī' (embellishment) by examining the six arts that the author only mentions here and the verse of twenty-one art specifically.

Keywords: Qur'an, Ibn Abī al-Isba', *Badī' al-Qur'ān*, 'ilm al-badī' (the science of embellishments), poet.

Giriş: Kur'an'ın Belâgat Yönü

Kur'an-ı Kerîm, kelâmın sahibi olan Allah tarafından açık, anlaşılır ve düzgün bir Arapça metin olarak indirilmiştir.¹ O, ümmîler içerisinde seçilmiş² Kureyşli Arap bir peygambere, onun en büyük mucizesi olarak gönderilmiştir. Her peygamberin, içinde yaşadığı toplumun diliyle vahiy alması evrensel bir yasa olduğundan³, son ilahî kitap da Arapça olarak indirilmiştir. Kur'an-ı Kerîm, hem fesâhat ve belâgat açısından hem de ihtiva ettiği ilimler açısından vecîz ve mu'ciz bir kitaptır.

Câhiliye döneminde Araplar, şiir, edebiyat ve hitabette ilerlemiş olup, her fırsatta bu yönleriyle övünen bir anlayış içindeydiler. Şiir ve hitabet yarışmalarının yapıldığı panayırlar, bunun en büyük göstergesidir. "Tabiatları, dilleri, tek düze hayatları ve yaşadıkları çevre itibarıyla Sâmi kavimler içinde şiire en yakın ırk olan Araplarda şiire ilgi duymayan, şiir söylemeyen bir fert neredeyse yok gibidir. Şair savaş halinde düşmanlara kılıçlardan tesirli hiciv okları fırlatan bir silâhşördü, barışta ise bir övünç ve kıvanç vesilesi olarak toplumda büyük itibara sahipti ve hiyerarşide kabile reisinden sonra yer alıyordu. Câhiliye dönemi Arabistan'ında şiiri teşvik eden vesileler ve onu besleyen çevreler vardı. Haram aylarda kurulan Ukâz, Zülmecâz gibi panayırlarda hakem huzurunda düzenlenen şiir yarışmaları, ayrıca Hîre ve Gassânî sarayları ile bazı Hicaz merkezleri bunların başında yer alır."⁴

¹ Suarâ 26/195.

² Bkz. Cum'a 62/2.

³ İbrahim 14/4. Âyetin meâli şöyledir: "Biz her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın..."

⁴ Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, Ankara, 2010, XXXIX, 146.

Böyle bir ortamda Arapça bir kitap olarak indirilen Kur'an'ın, dil ve üslûp açısından en üstün özelliklerle donatılmış olması da kaçınılmazdı. Bu sebeple Kur'an, lafız ve mana yönüyle kendisinin bir benzerini ortaya koymaları konusunda meydan okumuştur. Bu da birkaç aşama şeklinde değerlendirilebilir:

Mekkî bir sûre olan İsrâ Sûresi'nin 88. âyetinde insanlar ve cinlere bir bütün olarak Kur'an'ın benzerini oluşturmaya yönelik bir meydan okuma vardır. İkinci bir aşama olarak yine Mekke'de nazil olan Hûd Sûresi'nin 13. âyetinde, uydurma dahi olsa on sûre getirilmesi şeklinde bir meydan okuma vardır. Medine'de nazil olan Bakara Sûresi'nin 23. âyeti ise üçüncü bir aşama olarak tek bir sûre üzerinden meydan okur. Bu tahaddî (meydan okuma), sadece lafız ahengi ve güzelliği açısından değildir. Çünkü Kur'an, içerdiği ilimler, geçmiş ve gelecekte verdiği haberler ve tutarsızlıktan uzak olması gibi daha pek çok açıdan benzeri olmayan bir kitaptır.⁵

Arapça, ifade tarzı ve edebî sanatlar yönüyle oldukça zengin bir dildir. Bu özellik, verilecek mesajın, istenilen çeşitlilikte ve düzeyde sunulmasını sağlar. Bu sebeple, Kur'an-ı Kerîm'in en önemli özelliği, Arap dilini mükemmel bir şekilde kullanmış olmasıdır. Bunu yaparken de Kur'an, i'câz özelliğini ön plana çıkarmıştır. Nahiv, Sarf, Lugat ve İştikak gibi ilimler, Kur'an'ı doğru anlama gayesine hizmet etmek üzere doğup gelişmiştir. Ele aldığı konuları kendine has bir üslûp ve ahenk içerisinde işlemiş olan Kur'an'ın edebi inceliklerini en iyi şekilde anlama çabası, yazılı bir edebiyata dönüşerek Belâgat ilimlerini doğurmuş ve bunların hepsi bir bütün halinde Arap dilinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bilindiği üzere Belâgat'ın alt ilimlerinden olan Bedî' ilmi, lafza ve manaya güzellik katan edebî sanatları inceler. Kur'an-ı Kerîm de ilâhî mesajlarını aktarırken gerek manevî gerekse lâfzî birçok sanatı en güzel tarzda kullanmış ve muhataplarını etkilemiştir. Zira insan, yaratılışı gereği kulağa hoş gelen, güzel, süslü ve etkileyici ifadelerden, sanatlı sözlerden hoşlanır. Onun bu özellikleri *Mecâzu'l-Kur'an* sahibi Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ (ö. 209/824), *el-Beyân ve't-tebyîn* başta olmak üzere birçok eser kaleme alan el-Câhîz (ö. 255/869) ve *Kitâbu'l-Bedî'* adıyla alanın müstakil ilk eseri sayılan kitabın müellifi İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) gibi birçok bilgin tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır.

⁵ Krş. Kaşşâb, Velîd İbrahim, *Fî'l-i'câzi'l-belâğî li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 2011, s. 21-25.

Kur'an'ın, bir bakıma Arap dilinin süsleyicileri olan bedî' sanatlarını yoğun biçimde kullanması, *Bedî'u'l-Kur'ân* adında birtakım eserlerin telifine ve *Bedâi'u'l-Kur'ân* olarak tanımlanan özel bir alanın oluşumuna yol açmıştır. Bu müstakil eserlerin en meşhuru bu çalışmanın da konusu olan ve İbn Ebî'l-İşba' (ö. 654/1256) tarafından *Bedî'u'l-Kur'âni'l-mecîd* adıyla kaleme alınan eserdir.

İbn Ebî'l-İşba' sonrasında Ulûmu'l-Kur'an türü eserlerde de bu konu özel olarak işlenmeye başlamıştır. Örneğin Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinin 58. bölümüne *fi bedâi'i'l-Kur'ân* başlığını vermiştir. Burada doksan kadar sanatın ismini zikretmiş ve yaklaşık kırk sayfalık bir bölümde Kur'an'da bu sanatların bulunduğu âyetlerden örnekler sunmuştur.⁶

1. İbn Ebî'l-İşba' Öncesinde Bedî' İlimi

Sekkâkî'den (ö. 626/1229) önce belâgat, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. Muşennâ'dan (ö. 210/825) Abdulkahir el-Curcânî'ye (ö. 471/1078), Zemaşserî'den (ö. 538/1144) Râzî'ye (ö. 606/1210) kadar birçok âlimin katkılarıyla -özellikle Curcânî ve Zemaşserî sayesinde- olgunluğa erişmiş olsa da onu müstakil bir ilim haline getirecek nazârî bir yapı kazanmamıştır. İbn Haldûn'un'un (ö. 808/1406) da ifade ettiği gibi, Câhız (ö. 255/869), kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) gibi âlimlerin yazdığı eserler, belâgatın müstakil bir disiplin olması için yeterli değildir. Daha sonra belâgat, gelişimini sürdürmüş ve Sekkâkî (ö. 626/1229) tarafından Miftâhu'l-'ulûm'un üçüncü kısmında özetlenince problemleri şekillenmiş, bölümleri düzenlenmiş ilmî bir disiplin haline gelmiştir.⁷

Bedî' (بَدِيع) kelimesi, بَدَعَ fiilinden türemiş; فَعِيل kalıbında bir mubalağa kipidir. Örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan" demektir. Kur'an'ın بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ : "O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır."⁸ âyeti, Allah'ın örneği yokken gökleri ve yeri yarattığını ifade eder. Buna göre el-Bedî', "örneği olmayan bir şeyi meydana

⁶ Bkz. *el-İtkân*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002, II, 898-939.

⁷ İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *el-Mukaddime*, nşr. Abdusselâm eş-Şeddâdî, Beytu'l-funûn ve'l-'ulûm ve'l-âdâb, Dârulbeyzâ, 2005, III, 245-247; Tala, Murat, "İlimlerin Metinleşme Sürecine Belâgat Geleneği Bağlamında Bir Not: el-Fevâidü'l-Giyâsiyye Şerh ve Haşiyeleri", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-İcî*, Ed. Eşref Altaş, TDV Yay., Ankara, 2017, s. 590.

⁸ Bakara 2/117.

getiren, kendinden önce hiçbir şeyin var olmadığı zat" anlamında Allah'ın isimlerinden biri olarak da kabul edilir.⁹

Bir belâgat ilmi olarak *Bedî'*, sözün söylendiği ortama (mukteza-i hâle) ve delaletinin açık oluşuna riayet ederek, onu süsleyip güzelleştirme şekillerini ortaya koyar.¹⁰ Müstakil bir ilim dalı olarak da "Kelâmı, lafız ve mana yönünden süsleyip güzelleştirme usûl ve kaidelerini gösteren ilim dalı" şeklinde tanımlanabilir.¹¹ Bu süsleme ve güzelleştirme şekillerinin bir kısmı manâ, bir kısmı da lâfızla ilgilidir. "Bedî'" terimi, Belâgat ilminin bölümlerinden birinin ismi olduğu gibi bu ilmin kapsamına giren edebî sanatların her birine de *bedî'* denmektedir. Nitekim Araplar, çeşitli edebî sanatları ihtiva eden şiirlere "bedî'iyye" adını vermişlerdir.¹²

Burada bir hususu hatırlatmak uygun olacaktır: Hicri VIII. yüzyılda bedî'î sanatların yorumunda *bedî'iyât* adıyla yeni bir tarz ortaya çıkmaya başlamıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) methine dair olup her beytinde en az bir bedî'î sanat bulunan kasideler *bedî'iyât* adıyla özel bir edebî tür oluşturmuştur. Buna '*ilmu'l-cemâl*' adı da verilir. Bedî'iyât türünde ilk defa kimin şiir yazdığı tartışma konusu ise de genel kabule göre bu türde ilk şiiri Abdulaziz b. Serâyâ şafiyyuddîn el-ııllî (ö.750/1349) yazmıştır.¹³

Ancak bedî'iyye şiirlerinin bu derece farklı bedî'î sanatı içeren bir zenginliğe ulaşmasında İbn Ebî'l-İşba''ın bu sanatları hem Kur'an hem şiirde genişçe ele aldığı *Tahrîru't-tahbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserlerinin etkisi göz ardı edilemez. Nitekim o, 'Âişe el-Bâ'ûniyye (ö. 922/1516) gibi birçok bedî'iyye şairinin bedî'î sanatların tanımı ve izahında kendisine başvurduğu müellifler arasında yer alır.

Belâgatın alt bilimlerinden olan ve konusu lâfzî ve manevî sanatlar olan Bedî' ilminin gayesi, sözün güzelleştirilmesi, süslenmesidir.¹⁴ Manevî sanatlar

⁹ Bkz. Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn-muratteben 'alâ ħurûfi'l-mu'cem*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, I, 121.

¹⁰ Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebîbekr, *Miftâhu'l-'ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut, 1987, s. 423; Kazvînî, Celâluddîn Ebû Abdillâh el-Hatîb, *el-İdâh fî 'ulûmi'l-belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., s. 348

¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 423 vd; Kazvînî, *el-İdâh*, s. 348 vd.

¹² Emîn, Bekrî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye fî şevbiha'l-cedîd*, 3. bs., Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut, 1990, III, 11.

¹³ Krş. Kılıç, Hulusi, "Bedî'iyât", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 323. Geniş bilgi için bkz. Dereli, Muhammet Vehbi, *Osmanlı Dönemi Bedî'iyât Şairlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014, s. 14 vd.

¹⁴ Sekkâkî, *Miftâh*, s. 423.

arasında tevriye, istiḥdâm, ṭibâk, murâ'ātu'n-naẓîr, el-mezhebu'l-keîâmî, ḥusnu't-ta'lîl, leffu neşr, cem', tefrîk, taḫsîm, mubâлага, istidrâk, uslûbu'l-ḥakîm, 'aks ve tecâhulu'l-'ârif sayılabilir. Lâfzî sanatlardan bazıları ise cinâs, taşhîf, muvâzene, tarşî', teşrî', iltizâm, raddu'l-'acuz 'ale's-şadr, muvârabe, insicâm, iktibâs, taḫmîn ve telmîhtir. Ancak bazen kesin bir ayırım da zordur. Mesela "Bir cümle veya mısraın sonunu başa, başını da sona almak suretiyle yeni bir cümle veya mısra oluşturmak"¹⁵ şeklinde tanımlanabilen 'aks sanatını yalnızca bir manevî sanat olarak görmekten ziyade, onu ses ahengine dayalı bir manâ sanatı olarak nitelemek çok daha uygun olacaktır.

Esasen bedî'î sanatlar Câhiliye devrinden beri kullanılmakla beraber, *bedî'* kavramını ilk defa el-Aşma'î'nin (ö. 216/831) kullandığı ifade edilir.¹⁶ el-Câhîz (ö. 255/869), *bedî'* kelimesinin râvîler tarafından şiire renk ve güzellik kazandıran her türlü edebî ve belâgatla ilgili hünerler için kullanıldığını örneklerle anlatarak, hem Belâgat hem de Bedî' ilminin temellerini atmıştır.¹⁷

Belâgat ilminin bir bölümü olan Bedî'î edebî bir sanat olarak ilk inceleyen, onun prensiplerini açıklayarak ana konularını tarif eden ise Şair Halife Abdullah b. el-Mu'tez'dir (ö. 296/908). O, *Kitâbu'l-Bedî'* adını verdiği eserinde önceki dil bilginlerinin bu ismi bilmediklerini, bedî' ilimlerini h. 274 yılında ilk defa kendisinin toplayıp bir araya getirdiğini açıkça belirtir.¹⁸ İbnu'l-Mu'tez, sahasının ilk müstakil eseri sayılan çalışmasında cinas, muṭâbaqa/ṭibâk, raddu'l-'acuz 'ale's-şadr (söz veya beyit sonundaki kelimeyi diğer cümle veya şatırın başında da kullanmak) ve el-mezhebu'l-keîâmî'nin (belâgatı sağlamak gayesiyle söze delil getirmek) yanı sıra istiâreyi de *Bedî'* başlığı altında zikrederek, temelde bedî' ile alakalı beş edebî sanata yer

¹⁵ Bu sanat hakkında geniş bilgi için bkz. 'Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh es-Sehl, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Faḫr İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, 1998, s. 371; İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-taḫbîr fî şinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyânî i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Kahire, 1963, s. 318; İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Dâru Nahḫatî Mısır, Mısır, ty, II, 111; Kazvîni, *el-İdâh*, s. 362; İbn Hicce el-Hamevî, Ebu'l-Meḥâsin Taḫıyyuddîn Ebûbekr b. Ali b. Abdillâh, *Hizânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-ereb*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl-Dâru'l-Bihâr, Beyrut, 2004, I, 354.

¹⁶ Özdoğan, Mehmet Akif, "Belâgat'ın Sistematize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvîni'nin Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/4 (2002), s. 104.

¹⁷ *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1998, I, 51, 75 vd.

¹⁸ *Kitâbu'l-Bedî'*, nşr. Ignatius Kraczkowski, Dâru'l-Mesîra, Beyrut, 1982, s. 58.

verir.¹⁹ Ancak eserin içeriğinde bu sanatların on üç hatta on sekize kadar ulaştığı görülecektir.²⁰

IV. (X.) yüzyılda *bedî'* teriminin kapsamı biraz daha genişler. Kendinden sonra gelen müelliflere en az İbnu'l-Mu'tez kadar tesir eden kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), şiir tenkidine bir sistem getirdiği *Nakdu's-Şi'r* adlı eserinde *bedî'* terimini kullanmamakla beraber, onun ortaya koyduğu edebî sanatlara yenilerini ilave etmiştir.²¹

kağî Ebu'l-Hasen Ali b. Abdulazîz el-Curcânî (ö. 393/1002) de *bedî'* terimini kullanmış; isti'âre, teşbîh, tecnîs (cinâs), muţâbağa (tıbâk), taşhîf (hareke ve noktaların belli amaçlarla değiştirilmesi) ve taksîm gibi konular üzerinde genişçe durarak, bunlara *bedî'* adı verildiğini ifade etmiştir.²²

Onunla aynı asırda yaşayan Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), ilk sistematik belâgat eseri sayılabilecek çalışmasında nesir ve nazım sanatlarını ele aldığı *Kitâbu's-şinâ'ateyn* adlı eserinin dokuzuncu babını otuz beş fasıl halinde Bedî' ilmine ayırır.²³ Önceki müelliflerin çalışmalarına altı tür ilave ettiğini belirtmiştir.²⁴

İbn Raşîk el-kayravânî (ö. 456/1064), *el-'Umde'* de belâgat ilmine otuz dokuz bölüm ayırmıştır. Konuları henüz kesin olarak ayrılmamış, dolayısıyla müstakil bir belâgat ilmi halini almamış olan Ma'ânî ve Beyân ilimlerinden sadece birkaç konuyla sınırlı kalırken, *bedî'* ilmine dair sanatlara özgün katkılar sağlamış ve bu ilim dalının müstakil bir hüviyet kazanmasına öncülük etmiştir. Onun bu konulara dair tasnifleri de bugünkü gruplandırmalardan ayrılır. Mesela mecaz ve teşbih gibi konular, günümüzde Beyân ilmi başlığı altında ele alınırken; İbn Raşîk bunları *bedî'* sanatları kategorisinde değerlendirmiştir.²⁵

¹⁹ Bkz. *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 3 vd.

²⁰ Atîk, Abdulazîz, *İlmu'l-bedî'*, 2. bs., Dâru'n-Nahdâti'l-'Arâbiyye, Beyrut, ty., s. 75; Huseyn, Tâhâ, "Arap Belâgati: el-Câhiz'den Abdu'l-Kahir'e Kadarki Süreç", çev. Zafer Kızıklı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51/2 (2010), s. 443. Geniş bilgi için bkz. Bozan, Mustafa, *İbnu'l-Mu'tez ve Kitâbu'l-Bedî' Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019, s. 32 vd.

²¹ Hacımuftüoğlu, Nasrullah, "Bedî'", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320.

²² Bkz. *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve huşûmih*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim Ali-Muhammed el-Bicâvî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 2006, s. 39-50.

²³ Bkz. Askerî, *Şinâ'ateyn*, s. 268-429.

²⁴ *Şinâ'ateyn*, s. 429.

²⁵ Dereli, Muhammet Vehbi, "İbn Raşîk el-Kayravânî ve Belâgat İlmine Etkisi", *Bilimname*, 34/2 (2017), s. 299-300.

Ma'ânî ve Beyân ilimlerinin teorik anlamda sistematik hale gelmesinde çok büyük katkısı olan Abdulkâhîr el-Curcânî (ö. 471/1078) ise şekilsel güzelliğin mananın önüne geçmesi endişesiyle bedî' türlerinin çeşitliliğini eleştirmiş, birbirine yakın birçok sanat arayışında olma aşırılığına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte *Esrâru'l-belâğa*'da cinâs, husnu't-ta'lîl, işâret, tıbâk, mubâlağa gibi birtakım bedî'î sanatlarla da değinmiştir.²⁶

Usâme b. Munkiz (ö. 584/1188), doksan beş kadar bedî' sanatına değinerek, bunları kendinden önceki müelliflerin eserlerinden derlediğini; kendisinin yaptığının ise bunları toplayarak onların izinden gitmek olduğunu belirtmiştir.²⁷

Ebû Yakub es-Sekkâkî (ö. 626/1229), Abdulkâhîr el-Curcânî'nin (ö. 471/1078) güzel söz söyleme sanatı olan belâgate dair ortaya koyduğu felsefî temellere istinaden, *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eseriyle edebî sanatları mantıksal bir sistem dâhilinde gruplandırarak, belâgatin bünyesinde bir bölüm sayılan Bedî' ilmine müstakil bir edebî sanat hüviyetini kazandırmıştır.²⁸

Buna göre denilebilir ki, belâgat ilmi, Ma'ânî, Beyân ve Bedî' adlarında üç farklı disipline, ancak hicrî VII. asırda kesin çizgilerle ayrışabilmiştir. İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/909), Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) ve Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009), 'İlmu'l-Bedî''in bağımsız bir disiplin olduğu görüşüne sahip ilk dönem bilginleri arasında yer alırlarken; tefsirlerinde genel anlamda belâgat ilimlerinin pratiğini ortaya koyan Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Fahrüddîn er-Râzî (ö. 606/1209) ise 'İlmu'l-Bedî''i Arap belâgatinin bağımsız bir disiplini şeklinde algılamazlar. Bu alana katkı sağlayan önemli dil bilginlerinden olan Ziyâuddîn İbnu'l-Eşîr (ö. 637/1239) de belâgati sadece 'İlmu'l-Beyân olarak tanımlar ve diğer iki disiplini ilmu'l-beyân'ın dalları olarak görür.²⁹ *el-Meşelu's-sâir* adlı eserinde kendinden önceki bilginlerin eserlerinde dağınık olarak bulunan belâgatle ilgili bilgileri bir araya getirmiştir. Hem lafızla ilgili hususları ve lâfzî sanatları açıklamış hem de mânevî sanatlar hakkında derli toplu bilgiler vermiştir. Bazı sanatların isimlerinde değişiklikler de önermiştir.

²⁶ Allân, İbrahim Mahmud, *el-Bedî' fi'l-Kur'ân*, Birleşik Arap Emirlikleri, 2002, s. 37-38. Geniş bilgi için bkz. Şensoy, Sedat, "Abdülkahir el-Cürcanî'de Anlam Problemi", Detay Ofset, İstanbul, 2010.

²⁷ İbn Munkiz, Usâme, *el-Bedî' fi Nakdi's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâd, by., ty., s. 8. Krş. Allân, *el-Bedî' fi'l-Kur'ân*, s. 39-40; Aydın, Mustafa, "İbn Ebi'l-İsba' ve Bedî' Ilmindeki Yeri", *darulfunun ilahiyat*, 29/2 (2018), s. 317.

²⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s. 423 vd.

²⁹ Krş. Kızıklı, Zafer, "Arap Dili Belâgat Bilimine Kuramsal Bir Yaklaşım", *Journal of Islamic Research*, 24/1 (2013), s. 18.

Mesela beyitlerin orta kesimini süsleyen teşrîf sanatını insan belini süsleyen kemere (vişâh) benzeterek tevşîh diye adlandırmıştır.³⁰

İşte İbn Ebî'l-İşba' tam da bu dönemde yaşamış ve eserleriyle Bedî' ilminin gelişip müstakil bir alan haline gelmesine hizmet etmiş; özellikle de Kur'an'ı Bedî' ilmi açısından genişçe ele alarak bu alanda bir çığır açmıştır. Daha sonra gelen Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338-39) ise "Üçüncü sanat Bedî' ilmidir" diyerek; Bedî'in, Belâgat ilminin Ma'ânî ve Beyân'dan sonra gelen üçüncü bölümü olduğunu kesin bir dille ifade etmiştir.³¹

2. İbn Ebî'l-İşba'ın Hayatı ve İlmî Kişiliği

Hayatının büyük kısmını Eyyûbîler döneminde, son yıllarını ise Memlukler zamanında geçiren İbn Ebî'l-İşba', bir şair, edebiyat ve belâgat bilgini olmasının yanı sıra aynı zamanda bir münekkittir. İbn Fađlillâh el-'Umerî (ö. 749/1349), onu Mısır'da meşhur olan me'âni ve beyân erbabı arasında zikreder.³² Salâhuddîn el-Kutubî (ö. 764/1363) ise onun meşhur bir şair ve edebiyatta imam olduğunu, güzel edebî eserler ortaya koyduğunu ve şiirinin duru (akıcı) olduğunu söyler.³³

Künyesi ve şeceresi ile birlikte tam adı Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm b. Abdilvâhid b. zâfir b. Abdillâh b. Muhammed b. Ca'fer b. el-Hasen b. Muhammed el-Advânî el-Mısırî olup, kaynakların çoğuna göre 585/1189 veya 589/1193 yılında Mısır'da doğmuş, 654/1256 yılında yine Mısır'da vefat etmiştir.³⁴ Çağdaşı İbnu's-şâbûnî (ö. 680/1282) ise onun Muharrem 595'te (Kasım 1198) Mısır'da dünyaya geldiğini bizzat kendisinden duyduğunu kaydetmektedir.³⁵ Ancak 23 Şevval 654'te (13 Kasım 1256)

³⁰ İbnu'l-Eşîr, Ziyâuddîn, *el-Meselu's-sâir fi edebi'l-kâtib ve's-şî'r*, nşr. Ahmed el-Hüfi-Bedevî Tabâne, Daru Nahdati Mısır, Kahire, ty., III, 216.

³¹ Bkz. *el-İdâh*, s. 348 vd.; Hacımüftüoğlu, "Bedî'", s. 320-322.

³² 'Umerî, İbn Fađlillâh Şihâbuddîn Ahmed b. Yahya, *Mesâliku'l-ebşâr fi memâliki'l-emşâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971, VII, 347.

³³ Kutubî, Salâhuddîn Muhammed b. Şakir b. Ahmed, *Fevâtu'l-vefeyât*, Dâru Sadir, Beyrut, 1974, II, 364.

³⁴ Ömerî, *Mesâlik*, VII, 348; İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf, *en-Nucûmu'z-zâhira fi mulûki Mısır ve'l-Kahira*, Dâru'l-Kutub, Mısır, ty., VII, 37; İbnu'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâûd, Dâru İbn Kesîr, Dimeşk-Beyrut, 1986, VII, 458.

³⁵ İbnu's-Şâbûnî, Cemaluddîn Ebu Hamid Muhammed b. Ali el-Mahmûdî, *Tekmiletu ikmâli'l-ikmâl*, nşr. Mustafa Cevâd, Bağdat, 1957, s. 14.

Mısır'da vefat ettiği neredeyse kesin olduğu³⁶ ve bu esnada altmış beş yaşında³⁷ veya altmış küsur yaşında olduğunu belirten kaynaklar³⁸ dikkate alındığında, 589/1193 yılında doğmuş olma ihtimali daha yakın görünmektedir. el-Mısırî ve el-Advânî nisbelerinin yanı sıra el-Bağdâdî ve el-Kayravânî olarak da anılır.³⁹

İbn Ebi'l-İşba''ın yaşadığı dönemde Mısır, çalkantılı bir dönem geçirmekteydi. 12 Şevval 570 (6 Mayıs 1175) tarihinde Abbâsî halifesinin Mısır, Suriye, el-Cezîre üzerinde Selâhaddin el-Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) hâkimiyetini tanıdığına dair taklidi (temlikname/onay) gelince Selâhaddin, bağımsızlığını ilân edip kendi adına hutbe okutmaya başlar.⁴⁰ Selâhaddin, Haçlılara karşı düzenlediği seferlerde büyük zaferler elde eder ve ülkenin sınırlarını genişletir. Ancak Mısır, Selâhaddin tarafından Abbasilerden alındıktan sonra da hep gözde bir yer olmuştur. Haçlıların ve bazı Mısırlı emirlerin gözü hep Mısır'ın üzerinde olmuş ve türlü entrikalar eksik olmamıştır. Onun ölümünden sonra ülke, oğulları arasında vilayetlere bölünür. Bu süreçte fitne, harp ateşi ve kargaşa hâkimdir.⁴¹ İbn Ebi'l-İşba''ın doğumu da bu sıkıntılı yıllara rastlar. Onun vefatından altı yıl kadar önce miladi 1250 yılında Mısır'da artık Memlukler devri de resmen başlamıştır.

İşte İbn Ebi'l-İşba', siyasi açıdan böyle karmaşık bir dönemde yaşamış olmasına rağmen, onun bu savaşlara ve fitne olaylarına karıştığına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. O, zühd hayatı içinde bu tür olaylardan uzak durmuş; kendini ilme ve eser telifine vermiştir. Bazılarıyla iyi ilişkiler kursa da ödül bekleyerek herhangi bir sultan veya idareciyi özel olarak övmemiş, sorun yaşadığı kimseleri yeren şiirler kaleme almamıştır. Ayrıca herhangi bir devlet vazifesi de üstlenmemiştir.⁴²

İbn Ebi'l-İşba', hadis âlimi Muhammed Zekiyuddin el-Munzirî (ö. 656/1258), Şâfiî kadısı ve şair İbn Senâi'l-Mulk (ö. 608/1212) ve sûfi müellif Afîfuddîn et-Tilimsânî (ö. 690/1291) gibi edip ve âlimlerden tefsir, hadis ve

³⁶ 'Umerî, *Mesâlik*, VII, 348; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmu'z-zâhira*, VII, 37; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-zeheb*, VII, 458; Zirikî, Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'âm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut, 2002, IV, 30.

³⁷ Bkz. Makrîzî, Taqiyyuddîn Ahmed b. Ali, *es-Sulûk li ma'rifeti duveli'l-mulûk*, nşr. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, I, 491.

³⁸ Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, II, 364.

³⁹ Krş. Durmuş, İsmail, "İbn Ebü'l-İşba", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 467.

⁴⁰ Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 21.

⁴¹ Şeref, Hafnî Muhammed, *Bedî'u'l-Kur'ân mukaddimesi*, Kahire, 1957, I, 57-58.

⁴² Şeref, *Tahrîru't-tahbîr mukaddimesi*, Kahire, 1963, s. 4-5.

fıkhın yanı sıra dil ve edebiyatla ilgili dersler almıştır. Şam'a ve Irak'a yaptığı birçok seyahat sırasında dönemin halife, emîr ve valileriyle, özellikle Eyyûbî hanedanına mensup devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurmuştur. Bunlardan bazılarında kasideler yazsa da bunun için herhangi bir karşılık beklememiştir. Hac farîzasını yerine getirdikten sonra Mısır'a dönerek hayatının sonuna kadar dil, edebiyat ve Kur'an ilimleriyle meşgul olmayı tercih etmiştir.⁴³

Memlûkler ve Osmanlılar dönemine şahit olan, doğum ve ölüm yeri Dimaşk olan bedî'iyât şairi Âişe el-Bâ'ûniyye (ö. 922/1516), daha çok fayda temin etmesi şartıyla sözü uzatmak anlamına gelen bast sanatını kendisinden önce İbn Ebi'l-İşba'ın ortaya koyduğunu belirtir.⁴⁴ Lafız ve manayı uyumlu hale getirmek demek olan te'lîfu'l-lafz ve'l-ma'nâ sanatını yine İbn Ebi'l-İşba'ın açıkladığını söyler.⁴⁵ Yine ona göre selb ve îcâb da İbn Ebi'l-İşba'ın ortaya koyup şu şekilde tarif ettiği bir sanattır:⁴⁶ "Şairin, övdüğü kimsenin bir yönüyle yegâne olduğunu söyledikten sonra, diğer insanlarda o niteliğin olmadığını, yalnızca memdûhunda bulunduğunu belirtmesidir."⁴⁷

3. Eserleri

3.1. *Tahrîru't-tahbîr fî şinâ'ati's-şî'r ve'n-neşr ve beyâni i'câzi'l-Kur'an*. Müellif, *et-Tahbîr fî 'ilmi'l-bedî'* adlı daha hacimli eserinden ihtisar ettiği bu kitabında ele aldığı bedî' sanatlarının tanımlarını yapmış, türlerini anlatmış, bunları şiir ve nesirden, Kur'an ve hadisten verdiği örneklerle açıklamıştır.

O, üç bölümden meydana gelen eserinin ilk bölümünde aslî sanatlar olarak nitelenen ve on yedisini İbnu'l-Mu'tez'in, on üçünü kıdâme b. Ca'fer'in tanımladığı toplam otuz edebî sanatı incelemiştir. İkinci bölümde, bu iki bilginin zamanından müellifin dönemine kadar oluşan ve kendisinin fer'î sanatlar adını verdiği altmış beş edebî sanata daha yer vermiştir. Bu bölümde müellifin bazı sanatların isimlerinde değişiklik teklifinde bulunduğu görülür. Meselâ "tesbîğ" sanatına "teşâbuhu'l-e'râf", "teşrî" sanatına "tev'em" adını vermiştir.⁴⁸ Müellif, eserin üçüncü bölümünde kendi buluşu

⁴³ Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, II, 364; Durmuş, "İbn Ebü'l-İsba'", s. 467.

⁴⁴ Bâ'ûniyye, 'Âişe, *el-Bedî'yye ve şerhu'hâ el-fethu'l-mubîn fî medhi'l-emîn*, thk. Âdil el-Azzâvi - Abbas Sabit, Dâru Kenân, Dimeşk, 2009, s. 65.

⁴⁵ Bâ'ûniyye, *el-Fethu'l-mubîn*, s. 73. Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 194.

⁴⁶ Bâ'ûniyye, *el-Fethu'l-mubîn*, s.

⁴⁷ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 593.

⁴⁸ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 520, 522.

olan otuz sanattan söz etmektedir.⁴⁹ Ancak aslında bunlardan on altısına başka isimlerle de olsa ondan önce değinildiği söylenebilir. Belki de başlangıçta temel olarak kabul ettiği otuz sanata uygun düşün diye, kendi bulduğu on dört sanatla bunları otuz başlık altında aynı bölümde ele almıştır.⁵⁰ Böylelikle eserinde toplam 125 bedî' sanatına yer vermiştir. Eser, hafnî Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek 1963 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.

3.2. *Bedî'u'l-Kur'ân*. Eserin adı bazı kaynaklarda *Bedâi'u'l-Kur'ân* olarak kaydedilmekteyse de doğrusu *Bedî'u'l-Kur'ân*'dır. Müellif, bu eserinde özel olarak Kur'an'daki bedî' sanatlarını derinlemesine incelemiş, Kur'an'ın bu ilim açısından nasıl bir hazine olduğunu örnekleriyle ortaya koymuştur. *Tahrîru't-tahbîr*'in Kur'an'la ilgili edebî sanatlar kısmını yeniden ele alarak meydana getirdiği bu eserinde Kur'an'dan örneklerle açıkladığı 109 edebî sanata yer vermiştir. Muhtemelen Kur'an'dan örneklerini bulamadığı için *Tahrîru't-tahbîr*'de geçen yirmi iki sanattan burada söz etmemiştir. Öte yandan bu eserinde *Tahrîru't-tahbîr*'de bulunmayan altı sanattan daha söz etmiştir. Bunlar tafsîl, ilcâ', tanzîr, remz ve î mâ', tefrîk ve cem', lafza güzellik veren ziyadedir. Bazı sanatların ismi de her iki eserde değişiktir. *Tahrîru't-tahbîr*'de "i'tilâfu'l-kâfiye ma'a mâ yedullu 'aleyhi sâiru'l-beyt"⁵¹ şeklinde zikrettiği sanatı, *Bedî'u'l-Kur'ân*'da "i'tilâfu'l-fâsıla ma'a mâ yedullu 'aleyhi sâiru'l-keâm" diye zikretmiştir. Buna gerekçe olarak da Kur'ân'ın şiiir olmadığını göstermiştir.⁵² Yine *Tahrîru't-tahbîr*'de "tasarruf" ismiyle zikrettiği sanatı, *Bedî'u'l-Kur'ân*'da "iqtidâr" adıyla zikretmiştir.⁵³

Farsçaya da tercüme edilen (Meşhed, 1368) *Bedî'u'l-Kur'ân*, *Tahrîru't-tahbîr*'den önce yine hafnî Muhammed Şeref tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış ve ilk bölümü dirase, ikinci bölümü tahkik edilmiş nüsha şeklinde Kahire'de 1957 yayımlanmıştır. *Tahrîru't-tahbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân*'ın mukaddimelerinde, başvurduğu yüze yakın kaynağı müellifleriyle birlikte zikretmesi ve bunlardan bazılarını tenkit etmesi bu eserlerin değerini bir kat daha artırmaktadır.

⁴⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 526 vd. Krş. Durmuş, "İbn Ebü'l-İşba'", s. 468; Aydın, "İbn Ebi'l-İşba' ve Bedî' İlmindeki Yeri", s. 314.

⁵⁰ Bkz. Şeref, *Tahrîru't-tahbîr mukaddimesi*, s. 56.

⁵¹ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 224.

⁵² İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 89.

⁵³ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 582; *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 289. Krş. Aydın, "İbn Ebi'l-İşba' ve Bedî' İlmindeki Yeri", s. 314.

3.3. *Kitâbu'l-Havâşiri's-sevânih fî zikri serâiri'l-fevâtiḥ*. Sûre başlarının te'vil ve tefsiriyle ilgili olan bu eserin adı bazı kaynaklarda *el-Cevâhiru's-sevâih fî serâiri'l-ḳarâih* şeklinde geçmekteyse de müellif, *Bed'ü'l-Kur'ân*'da eseri bu adla zikretmektedir.⁵⁴ Bu eser de ḥafnî Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek 1960 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.

3.4. *Kitâbu'l-Emsâl (Dureru'l-emṣâl)*. Müellif, bu eserinde önce Kur'an'da, ardından Kütüb-i Sitte'de geçen meselleri alfabetik olarak açıkladığını, daha sonra muallakalar, Ebû Temmâm (ö. 231/846) ve el-Mutenebbî (ö. 354/965) gibi eski ve yeni Arap şairlerinin şiirlerinde geçen mesel haline gelmiş parçalara, son olarak da atasözlerine yer verdiğini söyler.⁵⁵

3.5. *Şihâḥu'l-medâih*. İbn Ebi'l-İşba'ın Hz. Peygamber'i, Ehl-i beyt'i, Hulefâ-i Râşidîn'i öven, Kur'ân'ın i'câzından ve üslûp özelliklerinden söz eden şiirlerini içerir.⁵⁶

3.6. *el-Mîzân fî't-tercîhi beyne kelâmi ḳudâme ve ḥuşûmih*. Başta İbn Raşîḳ (ö. 456/1064) olmak üzere Hasan b. Bişr el-Âmidî (ö. 371/981) ve Ziyâuddin İbnu'l-Eşîr (ö. 637/1239) gibi ediplerin ḳudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948) *Naḳdu's-şî'r* ve *Naḳdu'n-neṣr* adlı eserlerine yöneltmiş oldukları eleştirilere cevap mahiyetindedir.⁵⁷

3.7. *Vasıyyetu İbn Ebi'l-İşba' ile'l-kuttâb ve's-şu'arâ*. Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) el-Buhturî'ye (ö. 284/897) yaptığı vasiyetin İbn Ebi'l-İşba' tarafından edebî tenkit konusu ilâve edilerek yazılmış şeklidir. Bunlar dışında bilinen diğer eserleri de şunlardır: *Kaşîdetu İbn Ebi'l-İşba'*, *Beyânu'l-burhân fî i'câzi'l-Kur'ân*, *el-Kâfile bi te'vîli "Tilke 'aşeratun kâmile"*, *eş-Şâfiye fî 'ilmi'l-ḳâfiye*.⁵⁸

İbn Ebi'l-İşba', bu eserlerinde genel olarak bed'î ilmi konusunda bu ilmin öncüleri olan İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) ve ḳudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) gibi belâgatçilerden istifade etmiş; bed'î ilmine kendinden önceki bilgilerin keşfettiği sanatlar dışında yenilerini de eklemiştir.

⁵⁴ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bed'ü'l-Kur'ân*, II, 254.

⁵⁵ İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-tahbîr*, s. 219.

⁵⁶ İbn Ebi'l-İşba', *Bed'ü'l-Kur'ân*, II, 291.

⁵⁷ Durmuş, "İbn Ebü'l-İşba', s. 468.

⁵⁸ Bkz. Durmuş, "İbn Ebü'l-İşba', s. 468.

4. İbn Ebi'l-İsba"ın Şiiri

İbn Ebi'l-İsba', döneminin önemli şairleri arasında yer almış ve "Mısır şairi" unvanıyla anılmıştır. Bahâ Zuheyr (ö. 656/1258) ve İbn Ma'rûh (ö. 649/1251) gibi Mısır'ın ünlü şairleriyle çağdaştır. Kendi eserleri dışında edebiyat ve biyografi kitaplarında da çok sayıda şiirine rastlanır. İbn Fadlillah el-'Umerî'nin (ö. 749/1349) *Mesâliku'l-Ebşâr*⁵⁹, İbn Şâkir el-Kutubî'nin (ö. 764/1363) *Fevâtu'l-Vefeyât*⁶⁰, İbn Tağrîberdî'nin (ö. 874/1470) *el-Menhelu's-şâfi*⁶¹ ve Abdurrahim el-Abbâsî'nin (ö. 963/1556) *Me'âhidu't-Tanşîş*⁶² başta olmak üzere birçok edebiyat ve biyografi kitabında şiirlerine rastlanır. Bunlardan biri şöyledir (Kâmil).⁶³

تَصَدَّقْ بِوَصْلِ إِنْ دَمَعِي سَائِلٌ وَرَوِّدْ فَوَادِي نَظْرَةً فَهُوَ رَاجِلٌ
جَعَلْتُكَ بِالْتَّمْيِيزِ نَصْبًا لِنَاطِرِي فَلِمَ لَا رَفَعْتَ الْهَجْرَ وَالْهَجْرُ فَاعِلٌ

1 *Vuslatınla sadaka ver, hiç şüphe yok ki gözümden yaşlar akıyor, kendisi yolcu iken bir bakışınla gönlüme azık ver!*

2 *Seni ayırıp gözümün önüne koydum. Bunu yapan ayrılık olduğu halde, niçin ayrılığı rafa kaldırmadın!*

Şiirleri oldukça duru ve akıcı olan İbn Ebi'l-İsba"ın kasidelerini iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunların bir kısmı, Eyyûbî hanedanı başta olmak üzere devlet büyükleri için yazdığı klasik tarzdaki kasidelerdir. Diğer bir kısım şiirler de Hz. Peygamber (s.a.v.), Ehl-i beyt ve Hulefâ-i Râşidîn'i övgü mahiyetindedir. O, bu tür şiirleri *Sihâhu'l-Medâih* adlı divanında toplamıştır. Onun, el-kağî 'Iyâd'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ*'sında Rasûlullah'ın (a.s.) nübüvvet delilleri ve sıfatlarına dair verdiği bilgileri nazma dönüştürdüğü 315 beyitten meydana gelen kasidesinin, bu tür şiirleri arasında müstesna bir yeri vardır. Uzunluğu sebebiyle *şihâhu'l-medâih*'ine almayıp müstakil olarak istinsah ettiği bu kasidede Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına, fesahat ve belâgatına dair

⁵⁹ Bkz. VII, 348 vd.

⁶⁰ Bkz. II, 364 vd.

⁶¹ Bkz. *el-Menhelu's-şâfi ve'l-mustevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'etu'l-Mişriyyetu'l-Âmme li'l-Kuttâb, Kahire, 1984, VII, 307 vd.

⁶² Bkz. *Me'âhidu't-tanşîş 'alâ şevâhidî't-telhîs*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire, 1947-1948, IV, 180-182.

⁶³ Şafedî, Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâud-Turkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2000, XIX, 5; Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, II, 364; İbn Tağrîberdî, *el-Menhelu's-şâfi*, VII, 307.

beyitler de yer alır. Ona göre şiir, titizlikle seçilmiş ince lafızlarla örülü olmalı, ifade edilmek istenen mânâyı şeffaf bir cam fanus gibi yansıtmalıdır.⁶⁴

*Tahrîru't-Taḥbîr'*inde muhtelif edebî sanatlara dair kendi şiirlerinden birçok örnek verir. Bu şiirlerde, birçok edebî sanatın güzel örnekleri vardır. Nitekim el-Meliku'l-Eşref Mûsâ için yazdığı bir kasidenin daha ilk beytinde on altı edebî sanat kullandığını bizzat kendisi belirtmektedir.⁶⁵

Aynı zamanda Şâfiî fakihî olarak tanınmasına,⁶⁶ zühd ve takvâ sahibi olmasına rağmen İbn Ebi'l-İsba' da geleneğe uyarak şiirlerinde şarap ve kadeh gibi din dışı sembolizme yer vermiştir. Tabiat tasvirleriyle ördüğü gazellerinde müstehcen parçalara da rastlanır. *Tahrîru't-Taḥbîr'*inde teşâbuḥu'l-etrâf sanatına örnek olarak gösterdiği beyitler, güzel bir gazel parçası olduğu kadar edebî açıdan da dikkat çekicidir. Aynı şekilde ağır ve fâhiş sayılabilecek hiciv parçaları da nazmeden İbn Ebi'l-İsba''ın hikmet, öğüt ve zühde dair şiirleri de vardır. Bu tür şiirleri arasında Hz. Ali'nin bir hutbesinden esinlenerek kaleme aldığı, onun erdemlerini dile getirdiği manzumesi dikkat çeker. Zamanın edip ve şairleriyle yaptığı atışmaları ve nazîreleriyle mersiyeleri dışında dostluk, vefasızlık ve zamanın kötülüğü gibi temalara yer verdiği şiirleri de bulunmaktadır.⁶⁷

5. Bedî'u'l-Kur'ân ve Bedî' İlimine Katkısı

Bir medeniyetin dili ve edebiyatı, tarih boyunca çok farklı unsurlardan etkilenir. Elbette Arap dili için de durum farklı değildir. Nitekim tarihsel süreçte pek çok hususun bu dil üzerindeki etkisi bilinmektedir. Ancak bunların hiçbirini Kur'an-ı Kerîm'in Arap dili üzerindeki güçlü ve kalıcı etkisine sahip değildir.⁶⁸

Daha önce de değinildiği gibi, Kur'an'ın yer verdiği bedî' sanatlarını inceleme gayreti *Bedî'u'l-Kur'ân* ya da *Bedâi'u'l-Kur'ân* olarak bilinen özel bir alan oluşturmuştur. Kur'an'da hangi bedî' sanatlarına yer verildiği hususunda farklı görüşler vardır. Birbirine yakın sanatlar ayrı ayrı sayıldığında bu sayının çok daha artacağı aşîkârdır. Bu eserlerde bazen daha çok sanat tespit edip, Kur'an'ın bu alandaki üstünlüğünü en detaylı şekilde ortaya koyma niyeti de akla gelebilmektedir.

⁶⁴ Bkz. İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 291. Krş. Durmuş, "İbn Ebü'l-İsba'," s. 467.

⁶⁵ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, s. 614.

⁶⁶ Makrîzî, *es-Sulûk*, I, 401.

⁶⁷ İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-taḥbîr*, s. 447, 515. Bkz. Durmuş, "İbn Ebü'l-İsba'", s. 467.

⁶⁸ Küçüksarı, Mücahit, "Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları: Nûh Kıssası Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1 (2017), s. 325.

İbn Ebi'l-İşba', Bedî' ilmine dair *Tahrîru't-Taḥbîr* adlı eserinden sonra kaleme aldığı *Bedî'u'l-Kur'âni'l-Mecîd* adındaki müstakil eserinde, Kur'an'da yer alan yüzden fazla edebî sanata örnekler vermiştir. Bâbu'l-istiâre ile başladığı eserini, yüz dokuzuncu sanat olan husnu'l-hâtîme ile sona erdirmiştir.

Eseri iki cilt halinde tahkik edip yayımlayan ḥafnî Muhammed Şeref, birinci cildin ilk bölümünde *كَلِمَةُ الْبَدِيعِ* başlığı ile bedî' kelimesini inceler.⁶⁹ İkinci bölümde *بَدِيعُ الْقُرْآنِ* başlığı altında Mu'tezile'nin, müfessirlerin ve edebiyat bilginlerinin genel anlamda belâgat ilminin gelişmesi, özel olarak da Kur'an'ın belâgat yönünün ortaya konması bağlamında yaptıkları çalışmaları özetler.⁷⁰ Bu cildin üçüncü kısmı ise *فِي التَّعْرِيفِ بِالْمَوْئَلَفِ* başlığını taşımakta olup İbn Ebi'l-İşba' hakkındadır.⁷¹

Asıl eser, tahkik edilmiş olarak ikinci ciltte yer alır. İbn Ebi'l-İşba', mukaddimesinden sonra sırasıyla şu sanatlara Kur'an'dan örnekler getirir: İstiâre, tecnîs, tıbâk, raddu'l-a'câz ale's-şudûr, el-mezhebu'l-kelâmî, iltifât, temâm (tetmîm), istiṭrâd, te'kidu'l-medḥ bimâ yuşbihu'z-zem, tecâhulu'l-ârif, ḥusnu't-tadmîn, kinâye, el-ifrâṭ fi's-şife, teşbîh, 'itâbu'l-mer'i nefsehû, ḥusnu'l-ibtidâ'ât, şihḥatu'l-aksâm, şihḥatu'l-mukabelât, şihḥatu't-tefsîr, i'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ, musâvât, işâret, irdâf, temsîl, i'tilâfu'l-fâsile ma'a ma yedullu 'aleyhi sāiru'l-kelâm, tevşîḥ, îgâl, ihtirâs, muvârabe, muvâzene, terdîd, ta'attuf, tefvîf, teshîm, tesmîṭ, tevriye, terşîḥ, istiḥdâm, tegâyur, mumâsele, tescî', ta'lîl, et-ta'atu ve'l-isyan, 'aks ve tebdîl, kâsem, selb ve îcâb, istidrâk ve rucû', istisnâ, telfîf, cem'u'l-muhtelif ve'l-mu'telif, tevḥîm, iṭṭirâd, tekmîl, munâsebet, tekrâr, nefyu's-şey'i bi i'câbih, tafşîl, tezyîl, teẓîb, ḥusnu'n-nesak, insicâm, bera'atu't-taḥalluṣ, ta'lîk, idmâc, ittisâ', mecâz, îcâz, selâmetu'l-iḥtirâ' ma'a'l-ittibâ', ḥusnu'l-ittibâ', ḥusnu'l-beyân, tevlîd, tenkît, nevâdir, ilcâ', iltizâm, teşâbuhu'l-eṭrâf, tev'em, tahyîr, tanzîr, tedbîc, temzîc, istikşâ', bast, 'unvân, îdâḥ, teşkîk, el-ḥîde ve'l-intikâl, şemâte, tehekkum, tendîr, iscâl ba'de'l-mugâlaṭa, ferâid, iktidâr, nezâhet, teslîm, iftinân, muraca'a, isbâtu's-şey'i li's-şey'i bi nefyihî 'an gayri zâlike's-şey'i, ziyâde, ibhâm, tefrîḳ ve cem', el-ḳavlu bi'l-mûceb, ḥaşru'l-cuz'î ve ilḥâkuhû bi'l-kullî, muḳârane, remz ve îma, munâkaḫa, infişâl, ibdâ', ḥusnu'l-hâtîme.

İbn Ebi'l-İşba', ele aldığı sanatı önce tanımlar, onun tarifinde farklı görüşler varsa onlara değinir, o sanatın farklı türleri varsa onları açıklar. Bunu

⁶⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, I, 7-32.

⁷⁰ Bkz. I, 33-56.

⁷¹ Bkz. I, 57 vd.

yaparken de Kur'an'dan örneklerle yer verir.⁷² Ayrıca Arap şiirinden⁷³ ve hadislerden⁷⁴ istiḥadda bulunarak ele aldığı sanatı derinlemesine inceler. Onun genelde belâgat, özeldense bedî' ilmine yaptığı önemli katkılarından biri de, birbirine benzer sanatlar arasındaki farklılıkları açıklaması ve inceliklere dikkat çekmesidir.

Müellif, ilgili sanatın Kur'an'daki kullanım sıklığı hakkında doyurucu bilgiler de verir. Dolayısıyla her sanatı aynı uzunlukta ele almaz. Mesela istiâreye yaklaşık on, tıbağ sanatına beş sayfa ayırırken; istiḥrâda sadece yarım sayfa kadar yer verir.⁷⁵

Onun *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserinde *Tahrîru't-Taḥbîr*'de bulunmayan altı farklı sanattan söz etmesi, Kur'an'ın bedî' ilmi açısından değerini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Onun sadece *Bedî'u'l-Kur'ân*'da ele aldığı bu sanatları ve bunların Kur'an'dan örneklerini burada özel olarak ele almak uygun olacaktır.

6. Sadece *Bedî'u'l-Kur'ân*'da Bulunan Sanatlar ve Bunlara Dair Örnekler

İbn Ebi'l-İşba'ın *Tahrîru't-Taḥbîr*'de yer vermediği ve özel olarak *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserinde inceleyip Kur'an'dan örneklerle açıkladığı altı sanat dikkat çeker. Bunlar tafşîl, ilcâ', tanzîr, remz ve îmâ', tefrîk ve cem', lafza güzellik veren ziyâdedir. O, bu sanatları şöyle tanımlar ve örneklendirir:

6.1. Tafşîl

Belindiği üzere tafsîl, iki şeyin arasını ayırmak anlamına gelen فصل maddesinden⁷⁶ tef'îl babından bir mastardır. Koyunu veya elbiseyi parça parça kesmek, biçmek demektir.⁷⁷ Müellif, bu sanatın munfasıl ve muttasıl olarak iki türü olduğunu belirtir. İçerisinde *أَمَّا* ile *وَأَمَّا* geçiyorsa buradaki ayrıntı, muttasıl tafşîldir. Bunun örneği: *أَسْوَدَتْ وَجُوهَهُمْ يَوْمَ تَبَيَّضُ وَجُوهٌ وَسَوَّدُ وَجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ...*⁷⁸

Dolayısıyla burada kıyamet günü kimi yüzlerin ağaracağı, kimilerinin de kararacağı belirtildikten sonra her biri ayrıntılı olarak aynı yerde açıklanmıştır.

⁷² Örnek olarak "istiâre" için bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 17-27; "iltifât" sanatı için bkz. II, 42 vd.

⁷³ "İfrâd fi'ş-şîfe" sanatı için bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 54.

⁷⁴ "Tezyîl" sanatına dair verdiği hadis örneği için bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Tahrîru't-taḥbîr*, s. 388.

⁷⁵ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 49.

⁷⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, III, 324.

⁷⁷ Zemaḥşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer el-Harezmi, *Esâsu'l-belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 25.

⁷⁸ Âl-i İmran 3/106-107.

Bu tür tafşîlin bir diğer örneği de Hûd Sûresi'nin 105-108. âyetleridir. İlgili bölüm şöyledir:

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا فَمِنْتُهُمْ شَقِيًّا وَسَعِيدًا فَأَمَّا الَّذِينَ شَفَعُوا فِي النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ
... شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فِي الْجَنَّةِ

“Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutlu! Bedbaht olanlar ateştedirler, orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler. Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır. Rabbin gerçekten istediğini yapar. Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler...”⁷⁹

Munfasıl tafşîl ise şudur: Bir sûrede kısaca geçen bir konunun detayı başka bir sûrede ya da aynı sûrenin farklı bir yerinde verilmiştir. Örneğin, Mü'minûn Sûresi'nde kurtuluşa eren mü'minlerin özellikleri verilirken, فَمَنْ ابْتَدَعَ وَرَاءَ ذَلِكَ ifadesiyle kendisiyle evlenilmesi haram olan kadınlara işaret edilmiştir. Nisa Sûresi'nin 22-24. âyetlerinde ise muharramât, -on üçü akraba ikisi yabancıardan olmak üzere- on beş sınıf kadın şeklinde açıkça zikredilmiştir. 24. ayetteki وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ (Bunlardan başkası size helal kılındı) cümlesi de adeta Mü'minûn Sûresi'ndeki aynı ifadenin tefsiri gibidir.⁸⁰

6.2. İlcâ'

İlcâ', إلى harf-i cerriyile kullanıldığında bir yere yönelmek, başvurmak, sığınmak gibi anlamlara gelen لَجَأَ fiilinin if'al babından mastarıdır. Birini bir şeye zorlama, mecbur bırakma anlamına gelir.⁸¹ Zanlıyı gerçeği itiraf etmeye mecbur bırakmak da ilcâ'dır. Kelamın zahiri, kendisiyle tartışılan kişinin o sözün doğruluğunu itirafa mecbur kalacağı cümleyi ortaya koymasıdır. Her söz, itiraz edene yönelik cevabi bir karşılığı da barındırır. Kendisiyle tartışılan kişi, onunla cevap vermeye kalkıştığı zaman, o cevabın doğru olduğunu da kabul etmek zorunda kalacaktır. İbn Ebi'l-İşba', Nahl Sûresi'nin 103. âyetinde ilcâ' sanatının bulunduğu özetle şöyle açıklar:

Allah Teâlâ, وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ : “Hiç kuşkusuz, "Kesin olarak bunları ona bir insan öğretiyor" dediklerini biliyoruz.” dedikten sonra, buna cevaben لِسَانُ الَّذِي يُلَجِدُونَ إِلَيْهِ أَعْرَابِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ : “Oysa ona öğretiyor dedikleri kişinin dili yabancıdır, bunun dili ise açık seçik Arapçadır.” buyurmuştur. Tartışılan kişi şöyle diyebilir: “Biz kıssaları ve haberleri kastettik. Yoksa yabancı birisinin, Arap olana kelamı aktardığında onun manasını da o yabancıdan öğrenmiş olduğu gerçeğini dışarıda bırakmayacağını biz de biliyoruz.” Dolayısıyla sözün zahiri, müşriklere bir reddiye olmaya elverişli

⁷⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 154.

⁸⁰ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 155.

⁸¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 70-71; Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, II, 159.

değildir. Ancak burada onlara şöyle denir: “Tut ki yabancı olan, Arap olana bu manâları öğretti. Peki, ona bu manâları kim öğretti? İddia ettiğiniz gibi şayet o, kelamı kendisi meydana getirmişse, o takdirde sizden tek bir adamın yüz on dört sûreden oluşan onca kelamı ortaya koyduğunu kabul etmiş olursunuz. Hâlbuki hepiniz bundan aciz kalmış durumdasınız. Madem öyle siz de getirin! Allah'tan başka kulluk ettiğiniz herkes de aynı şekilde en kısa sûrenin dahi benzerini getirebilmiş değildir.” Bununla ilgili olarak “Yabancı birisi ona lafızları ve manaları öğretmiştir” diyecek olursanız, bu size çok daha ağır gelecektir. Çünkü bu, -siz üç âyetini ortaya koymaktan acizken- Arap olmayan yabancı birisinin, onca haber ve kıssaları içeren âyetleri kendi kendine meydana getirmeye kadir olduğunu kabul etmeniz anlamına gelir. Sonuç olarak âyet burada onları Kur'an'ın Allah katından olduğu gerçeğini ikrar etmeye mecbur bırakmıştır.⁸²

6.3. Tanzîr

Tanzîr, bakmak, incelemek anlamına gelen نظر fiilinin⁸³ tef'îl babından mastarıdır. Kişinin -ister anlam açısından uyumlu olsunlar ister farklı olsunlar- iki cümle arasında onlardan en üstün olanı açığa çıksın diye inceleme yapmasıdır. Emevîler Dönemi hamâset (kahramanlık coşkusu) şairlerinden Yezîd b. el-Hakem es-Sekafî'nin (ö. 105/723) oğluna nasihat ettiği şu beyitleri, birinci türe örnektir (Meczû' Kâmil) :⁸⁴

يَا بَدْرُ وَالْأَمْتَالُ	يَضْرِبُهَا	لِدِي	اللَّبِّ الْحَكِيمِ	1
دُمُّ	لِللَّخْلِيلِ	بُودِهِ	مَا خَيْرُ وُدِّ لَأْ يَدُومُ	2
وَاعْرِفْ	لِجَارِكَ	حَقَّهُ	وَالْحَقُّ يَعْرِفُهُ	3
وَأَعْلَمْ	بِأَنَّ	الصَّيْفَ يَوْمَ	مَا سَوْفَ يَحْمَدُ أَوْ يَلُومُ	4

1 Ey dolunay! -ki hikmet sahibi, akıllı kişiye örnekler verir.-

2 Dosta sevgiyle muamele etmeyi sürdür! Sevginin en üstünü, devam etmeyen değildir.

3 Komşunun hakkını gözet! Cömert olan, hakkı tanır.

⁸² İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 226-227.

⁸³ Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, IV, 237.

⁸⁴ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 238.

4 Bil ki misafir bir gün ya övecek veya kınayacaktır.

İbn Ebi'l-İşba', Nisa Sûresi'nin 36. âyetinin, bu tavsiyelerle anlam bakımından uyum arz ettiğini ifade eder. Âyetin metni ve meali şöyledir:

وَيَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ

“... Akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşta, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın!”

Beyitlerle benzer anlam taşıyan bu âyetin ifade ettiği tavsiyeler, bunların her birini güzel bir taksime tabi tutması (sıhḥatu't-taksîm), veciz oluşu (icâz), lafız-manâ denkliliği (musâvât), düzgün sıralama ile oluşan tehzîb sanatı gibi özellikler ile âyeti daha ön plana çıkarmaktadır. Kişinin yukarıdaki beyitlerle bu âyet üzerinde düşünüp inceleme yapması ile tanzîr sanatı oluşacaktır. Bu âyette iyilik yapma tavsiyesine önce akraba ile başlanmış, ardından yoksullardan öncelikli olmaları sebebiyle yetimler, üçüncü olarak da yoksullar ile devam edilmiştir. Daha sonra yoksullar kapsamına girebileceği halde özellikle dikkat çekmek için yakın komşu zikredilmiştir. Bundan sonra uzak komşuyu hem yolculuk hem normal durumu ifade etmek üzere yakın arkadaşta öne almış, en sonunda da yolcuya ve kişinin emri altında bulunanlara iyi davranmayı emretmiştir.⁸⁵

Tanzîr sanatının ikinci türü, Cahiliye Devri şairlerinden Meymûn b. Kays el-A'şâ'nın (ö. 7/629 ?) aktardığı ve Rum diyarına girdiğinde İmruu'l-Kays'ın kendisine emanet ettiği zırh yelekle ilgili Semevel'in vefasını anlatan kıssadır. Şam diyarının emiri el-Haris el-A'rac el-Gassanî, Semevel'i hedef alır ve onu eşi-benzeri olmayan el-Eblak kalesinde kuşatma altına alır. Semevel'in çocuğunu, babasının gözü önünde öldürür. Ama o yine de zırhları teslim etmez. İmruu'l-Kays'ın varislerine teslim edinceye kadar direnir. el-A'şâ, ünlü er-Râiyye kasidesinde Nu'man b. el-Munzir'e şöyle seslenir (Basât):⁸⁶

⁸⁵ Bkz. *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 239.

⁸⁶ A'şâ, Meymûn b. Kays, *Dîvânu'l-A'şâ'l-kebîr*, nşr. M. Muhammed Hüseyin, Mısır, 1950, s. 179-181. Bkz. *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 239-241. İbn Ebi'l-İşba', bu kasidenin 5-21. beyitlerine yer verir. Ancak *Bedî'u'l-Kur'ân*'da 6. beyit yer almamıştır. Burada kıssayı anlatan kasidenin bir kısmı verilmiştir. Kıssanın daha iyi anlaşılması için bazı detaylara değinmek uygun olacaktır. Şöyle ki: Esed kabilesi ayaklanıp İmruu'l-Kays'ın (497-545 ?) babasını öldürünce, oç almaya karar veren İmruu'l-Kays, Benî Bekr ve Benî Taglib kabilelerinin de yardımlarıyla onları ağır bir yenilgiye uğratar. Ancak bu öcüz bulması ve daha da sürdürmek istemesi üzerine kendisine yardım etmiş olan kabileler tarafından yalnız bırakılır. Daha fazla yardım almak amacıyla başka kabileleri dolaşsa da kimseden yardım göremeyince yarı Hıristiyan yarı Yahudi bir inancı taşıyan Teyma emiri Şurayh b. Hısn b. İmran b. es-Semevel'e sığınır. es-Semevel de onu Gassanî kralı el-Haris'e gönderir. el-Haris, düşmanlarını yıpratır düşüncesiyle İmruu'l-Kays'ın, Bizans imparatoru I. Justinianos'a gitmesini sağlar. Justinianos, Arap şairini iyi karşıladığı gibi ona ülkesini

كُنْ كَالسَّمْوَالِ إِذْ سَارَ الْهُمَامُ لَهُ	فِي جَحْفَلٍ كَسَوَادِ اللَّيْلِ جَزَارٍ
جَارِ ابْنِ حَيًّا لِمَنْ نَالَتَهُ ذِمَّتُهُ	أَوْفَى وَأَمْنَعُ مِنْ جَارِ ابْنِ عَمَّارٍ
بِالْبَلْبَقِ الْفُرْدِ مِنْ تَيْمَاءَ مَنْزِلُهُ	حِصْنِ حَصِينٍ وَجَارِ غَيْرِ غَدَّارٍ
فَقَالَ لَهُ إِذْ سَامَهُ خُطَّتِي خَسْفٍ	مَهْمَا تَقُلُّهُ فَإِنِّي سَامِعٌ حَارٍ
فَقَالَ تُكَلِّ وَغَدَّرَ أَنْتَ بَيْنَهُمَا	فَاخْتَرِ وَمَا فِيهِمَا حَطٌّ لِمُخْتَارٍ
فَشَكَ غَيْرَ قَلِيلٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ	إِذْبَحْ هَدْيِكَ إِنِّي مَانِعٌ جَارِي
0	
إِنَّ لَهُ خَلْفًا إِنْ كُنْتَ قَاتِلُهُ	وَإِنْ قَتَلْتَ كَرِيمًا غَيْرَ غَوَّارٍ
1	
مَالًا كَثِيرًا وَعِزًّا غَيْرَ ذِي دَنْسٍ	وَإِخْوَةً مِثْلَهُ لَيْسُوا بِأَشْرَارٍ
2	
جَرُّوا عَلَيَّ أَدَبٍ مِنِّي بِلَا نَزَقٍ	وَلَا إِذَا شَمَّرْتَ حَزْبٌ بِأَعْمَارٍ
3	

5 Semevel gibi (vefakâr) ol! Hani el-Humam (Gassani kralı el-Haris) ona, gecenin karanlığı gibi muhteşem ordularla gelmişti.

6 Hayy'in oğlunun (Semevel'in) himayesi kendisine sığınan kimseye, daha vefalı ve İbn Ammar'ın zulmünden çok daha koruyucudur.

7 Teyma'da benzersiz el-Eblak'taki konağı, korunaklı bir kaledir. O, vefasızlık yapmayan bir koruyucudur.

8 Hani o (el-Haris) onu adil olmayan iki yoldan birini seçmeye zorlamıştı da oda ona şöyle demişti: Ne dersen de! Seni dinliyorum ey Hari (Haris)!⁸⁷

yönetebilmesi için gerekli askeri gücü vermeyi de vaat eder. İmru'u'l-Kays'ın, Arabistan'a dönerken, onun armağan olarak gönderdiği zehirli bir pelerini giymesi sonucunda [Ankara](#)'da öldüğü anlatılır. Bkz. Zirikî, *el-A'lâm*, II, 11; Savran, Ahmet, "İmru'ülkays b. Hucr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, XXII, 237-238; Dikici, Recep, "Arap Edebiyatından Güzide Fıkralar", *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4 (2015), s. 22-23.

⁸⁷ Burada terhîme uğramış münada söz konusudur.

9 O da dedi ki: Çocuğunun ölmesi ve vefasızlık arasında tercih yap! İki arasında seçim şansın yoktu.

10 Uzunca bir süre tereddüt etti, sonra ona şöyle dedi: Esirini öldür! Ben himayemde olanı vermeyeceğim!⁸⁸

11 Eğer onu öldürürsen, onun halefi (başka oğullarım) vardır. Ancak zayıf ve korkak olmayan değerli birini öldürmüş olursun.

12 Ayrıca onun birçok malı, tertemiz bir nesli ve tıpkı kendisi gibi kötü olmayan kardeşleri var.

13 Bir savaş başlayacağında herhangi bir taşkınlık (ahmaklık) yapmaksızın ve toyca (tecrübesizce) davranmaksızın, benim verdiğim terbiye ile hareket ettiler...

Bu kaside, kıssa ve öyküleri işleyen şiirler arasında tenkit ehli âlimlerin en başarılı ürünlerden olduğu konusunda ittifak ettikleri bir kasidedir. Ancak Yûsuf Sûresi'ndeki şu âyetlere bakıldığında, iki kelamın farklılığı ve belâgat özellikleri kesin bir şekilde anlaşılacaktır.⁸⁹

إِذْ وَقَدْ أَحْسَنَ بِي وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجْدًا وَقَالَ يَا أَبَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا
أَخْرَجَنِي مِنَ السَّبْحِ وَجَاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ أَنْ نَزَعَ الشَّيْطَانُ نَبِيَّ وَبَيْنَ إِخْوَتِي إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

“(Yusuf) anne ve babasını makamına çıkardı. Hepsini onun huzurunda yere kapandılar. Dedi ki: "Babacığım! İşte daha önce gördüğüm rüyanın manası buymuş. Rabbim onu gerçekleştirdi. Doğrusu Rabbim bana lütuflarda bulundu: Beni zindandan çıkardı, sizi çölden (çıkartıp buraya) getirdi, üstelik şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra! Şüphesiz Rabbim dilediğine çok lutufkârdır. Kuşkusuz O çok iyi bilendir, hikmet sahibidir.”

6.4. Remz ve İmâ'

Müellif, bu sanatı şöyle açıklar: Konuşan kişi, gizlediğini muhatabın anlamasını murad ederek, sözünde bir şeyi gizler. Anlaşılması için de ona bir göndermede bulunur. Bununla vahy ve işaret arasındaki fark şudur: Vahy ve işaret sanatında konuşmacı, sözündeki gizlilik anlaşılabilir diye bir rumuz veya ipucu kullanmaz. Ancak uzman ve yetkin kişilerin anlayabileceği gizli bir işaret vardır. Dolayısıyla buradaki gizlilik remz ve İmadaki gizlilikten daha büyüktür. Remz ve İma sanatı, ilgâz sanatından da farklıdır. Çünkü ilgâz sanatında kapalı

⁸⁸ İbn Ebi'l-İşba"ın yer verdiği lafızlar, şairin dîvanı ile yer yer farklılık arz eder. Ancak anlamlar çoğu kez aynıdır. Atıflarda takdim ve tehirler de göze çarpar. Dîvanın nüshaları arasındaki farklılık söz konusu olabilir. Mesela o, طَوِيلٌ غَيْرٌ قَلِيلٍ yerine غَيْرٌ قَلِيلٌ طَوِيلٌ derken; إِذْ بَدِيعٌ هَدَيْتَكَ yerine أَفْتُلُ أَسِيرَكَ demiştir. Yukarıda dîvanın Mısır, 1950 baskısı esas alınmıştır.

⁸⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 241.

anlama delalet eden bir ipucu mutlaka olmalıdır. Mesela onunla başkaları arasındaki ortak nitelikler veya ona ait bazı isimler metinde yer alır. Bu sebeple de ilgâz, remz sanatından daha aşikârdır.⁹⁰

Remz sanatının örneği, Bakara Sûresi'nin 243. âyetinin tefsirinde görülür:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ : “Sayıca binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi?”

Müellif, buradaki sanatı şöyle izah eder: "Onların dört bin kişi oldukları rivayet edilmiştir. Bir başka tarike göre de sayıları otuz bindir. Âlimler, أُلُوفٌ kelimesi sebebiyle ikinci tariki sahih görmüşlerdir. Çünkü bu kelime, cemi kesrettir. Birinci rivayet daha sahih olsaydı, Allah Teâlâ burada أَلُوفٌ yerine أَلُوفٌ derdi."⁹¹

Bu konunun bir diğer örneği de Hûd Sûresi'nin 114. âyetidir:

وَاقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ : “Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri yok eder...”

İbn Ebi'l-İsba', âyette remz ve îma sanatının varlığını şöyle açıklar: “Âyetin başı namazın beş vakit olduğuna delildir. Çünkü Allah, gündüzün iki ucu derken, gündüz vakti kılınan iki namaza işaret etmiştir. زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ ile de gece kılınan namazları îma etmiştir.”⁹²

6.5. Tefrih ve Cem'

Bu sanat, konuşmacının birbiriyle uyumlu ve bağlantılı iki söz arasına ilk sözünü izleyen ancak dinleyiciye ilgisiz izlenimi veren bir söz katmasıyla oluşur. Böylece, normal diziliş ile gelse sözün ifade edemeyeceği bir manayı ortaya koymuş olur. Daha sonra döner ve onun ilk sözülle uyumlu olduğunu ve görünüşte onun yanına başka bir sözün gelmesinin uygun olmayacağını ortaya koymak için araya kattığı ifadeyi öne aldığı ile birleştirir.⁹³

Kur'an'da bu sanatın örneği En'am Sûresi'nin 142-144. âyetleridir:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَآخَذْنَاَهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاَهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ

⁹⁰ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 321.

⁹¹ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 322.

⁹² İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 323.

⁹³ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 313.

“Andolsun ki senden önceki ümmetlere de elçiler gönderdik. Ardından, belki yalvarıp yakarırılar diye onları darlık ve hastalıklara uğrattık. Hiç olmazsa verdiğimiz bu musibetler başlarına geldiğinde boyun eğip yalvarsalardı! Fakat kalpleri iyice katılaştı; şeytan da onlara yaptıklarını şirin gösterdi. Onlar, kendilerine yapılan uyarıları unuttunca her şeyin kapılarını onlara açtı. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık! Böylece onlar birden bire bütün ümitlerini yitirdiler.”

Müellif, bu âyetlerde tefrîk ve cem' sanatının varlığını kısaca şöyle açıklar: “Muқтаda-i hale göre فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ cümlesinin cevabı أَخَذْنَاَهُمْ بِغَتَّةٍ cümlesidir. Ancak araya فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ cümlesi girmiştir. Sözün zahiri فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ cümlesinin, فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ şartından sonra gelmesinin uygun olmadığı, buna أَخَذْنَاَهُمْ بِغَتَّةٍ cümlesinin daha layık olduğu izlenimini veriyor. Cümlelerin dizilişi dinleyicinin beklentisine uygun olarak gerçekleşseydi, aradaki cümlelerin ifade ettiği anlam bütünlüğü bozulurdu. Çünkü her türlü nimet kapılarının açılmasını haber vermek, onların mazeretlerini ortadan kaldıracak şekilde davranmalarının akabindedir ve onlara günahlarının durumunu bildirmektedir. Bu kısım, onları nimetlerin ortasından alıp, azabı da içeren, Allah katından indirilmiş en hayırlı kitaba sevk etmektedir. Böylelikle Allah'ın onlara muhabbeti daha vurgulu, azap görmenin acısı ise daha büyük olacaktır. Görecekları azap da daha zorlu bir hal alacaktır. Allah Teâlâ, herkesi kapsayan nimet kapılarının açılmasını haber verdikten sonra أَخَذْنَاَهُمْ بِغَتَّةٍ diyerek, araya kattığı sözle bunu birleştirdi ve bu eşsiz dizilişi gerçekleştirdi...”⁹⁴

6.6. Lafza Fesahat ve Güzellik Veren, Anlamı da Pekiştiren veya Maksadı Belirgin Hale Getiren Ziyâde

Lafzı daha fasih, manayı daha güçlü hale getiren ilavenin örneği فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ : “Sen onlara sırf Allah'ın lutfu sayesinde yumuşak davrandın.” âyetidir.⁹⁵ Çünkü her akıl ve idrak sahibi kişi, cümlenin bu ziyadeyi taşıyan hali ile onsuz halinin arasındaki farkı kavrayacaktır. Burada م ziyadesi olmadan فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَنْتَ لَهُمْ denilseydi, bu harf ilave edildiğinde âyetin gönüllere yaptığı etkiyi göstermezdi. İnsan tabiatı, bu ziyade ile âyetin daha fasih olduğuna, onun manayı pekiştirmekle birlikte ifadeye lezzet ve güzellik kattığına şahitlik edecektir.⁹⁶

⁹⁴ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 313-314.

⁹⁵ Âl-i İmran 3/159.

⁹⁶ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 305.

İkinci kısımdan olan ziyade örneği **لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ** : “Kişinin lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır.” cümlesidir.⁹⁷ Buradaki cümle, herhangi bir ziyade olmaksızın **لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا كَسَبَتْ** şeklinde gelebilirdi. Ancak ifadenin aynı olmasının yol açacağı kusur (ayıp) ve kastedilen mananın kapalı bir hal alacak olması buna mani olmuştur. Oluşacak dil kusuru, **كَسَبَتْ** lafzının bir ziyade olmaksızın aynen tekrarının ifadeye vereceği ağırlıktır. Kapalılık ise şudur: Burada maksat, Allah Teâlâ'nın bütün insanlara doğuştan verdiği fitratın iyiliğe meyil olduğuna işaret etmektir. İnsana, yaratılışından gelen bu eğilim ile ancak hayır işleminin nispet edilmesi yakışık alır. Onun işlediği kötülükler ise fitratına aykırı olarak yaptığı şeylerdir. Sanki o, özünde (temiz fitratında) olmayan şeyler yapmaya kendini zorlamış olmaktadır. Bu sebeple onun, yaptığı kötülüklerin cezasını da çekeceği gerçeği tekellüf belirten ifti'âl babını kullanmayı gerektirmiştir. Bu ziyade ile hem aynı kelimelerin tekrarının yol açacağı lafız kusuru oluşmamış hem de murad edilen manaya işaret edilmiştir. Böylelikle âyet, Rum Sûresi'nin 30. âyetindeki **فَطَرَتِ اللَّهُ النَّاسَ فِطْرَتَهُ عَلَيْهَا** : “Sen, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel!” ifadesine ve **كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ أَوْ** : “Her doğan çocuk, fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecusi yapar.”⁹⁸ hadisine de uygun düşmüştür.”⁹⁹

7. İbdâ' Sanatı: Bir Âyetin Yirmi Bir Sanat İçermesi

Müellif, *Bedî'u'l-Kur'ân*'da ibdâ' başlığı altında “Allah Teâlâ'nın Kitabı'ndaki şu âyet gibisini düzyazıda ve vezinli şiirde ne gördüm ne de bana benzer bir şey nakledildi.” diyerek Hûd Sûresi'nin 44. âyetine dikkat çeker. Tamamı on yedi lafız olan bu âyetten yirmi bir bedî' sanatı çıkardığını ifade eder.¹⁰⁰ Âyetin metni ve mealı şöyledir:

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَنَا سَمَاءُ أَقْبَعِي وَعِيضُ الْمَاءِ وَقَضِي الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ey yeryüzü, yut suyunu! Ey gök, tut suyunu!” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî'ye oturdu ve “Zalimler topluluğu, Allah'ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.

⁹⁷ Bakara 2/286.

⁹⁸ Buhârî, Tefsîru Sûreti'r-Rûm 2.

⁹⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 305-306.

¹⁰⁰ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 340.

İbn Ebi'l-İşba', bu âyetten çıkardığı bedî' sanatlarını ve bunların gerçekleşme şeklini kısaca ifade etmiştir. Burada onun yaptığı açıklamalarla yetinilmiş, yer yer parantez içinde ilavelerde bulunulmuştur.

1- Munâsebet: اَبْلَغِي ve اَقْلَبِي cümleleri arasında tam münâsebet¹⁰¹ vardır.

2- ııbâk: سَمَاءُ ve اَرْضُ arasında lafzî ııbâk¹⁰² bulunmaktadır.

3- İstiâre: Yere ve göge "yut" ve "tut" denilişinde istiâre sanatı¹⁰³ vardır. İnsana benzetilerek her ikisine seslenilmiştir. (Meknî istiare yapılmıştır.)

4- Mecâz: يَا سَمَاءُ nidasında mecâz¹⁰⁴ vardır. Çünkü hakiki mana, يَا مَطَرُ السَّمَاءِ şeklinde yağmura sesleniştir. (Yağmur yerine gökyüzüne seslenilmesi, mürsel mecaz oluşturmuştur.)

5- İşâret: "Su çekildi " derken işâret sanatı¹⁰⁵ vardır. Çünkü Allah Teâlâ bu iki lafızla birçok manayı ifade etmiştir. Çünkü gökteki yağmur bitmeden, yeryüzü de pınarlardan fıskıran suyu çekmedikçe suyun çekilmesi gerçekleşmez. Bunun hepsi iki kelime ile ifade edilmiştir.

6- İrdâf: اِسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ ifadesinde irdâf sanatı¹⁰⁶ vardır. Çünkü geminin karaya demir atması ve hiçbir yalpalama ve hareket olmadan oraya oturması, gemi halkının sükûnetini belirtmek üzere, hakikat benzeri bir lafızla ifade edilmiştir.

7- Temsil: وَفُضِيَ الْأَمْرُ cümlesinde temsil sanatı¹⁰⁷ vardır. Çünkü bununla helak olacakların helak olduğu, kurtulacak olanların da kurtulduğu kısa yoldan belirtilmiştir.

8- Ta'lîl: Aynı cümlede ayrıca ta'lîl sanatı¹⁰⁸ da vardır. Zira suyun çekilmesi, geminin karaya oturma gerekçesidir.

¹⁰¹ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 145.

¹⁰² İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 31 vd.

¹⁰³ Geniş bilgi için bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 17 vd.

¹⁰⁴ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 175 vd.

¹⁰⁵ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 82.

¹⁰⁶ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 83. Bir çeşit kinaye sayılan irdâf, söz içinde bir başkasına tâbi olan unsur anılarak, metbuun anlatıldığı bedî' sanatıdır. Birbiriyle alakalı iki anlam ve fikir arasında öncelik ve sonralığı dikkate alıp, sonuç ve tabi konumundakini anarak, diğerini anlatmak manasında kullanılmıştır. Krş. İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetu'l-edeb*, II, 309.

¹⁰⁷ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 85.

¹⁰⁸ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 109.

9- şihhatu't-taksîm: Âyette şihhatu't-taksîm sanatı¹⁰⁹ da vardır. Yeryüzü ve gökyüzü ayrı ayrı ele alınmıştır.

10- ihtirâs: وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ cümlesinde ihtirâs sanatı¹¹⁰ vardır. Çünkü Allah Teâlâ, bu helakin onu hak etmeyenleri de kapsayıp kapsamadığı şüphesini الظَّالِمِينَ sıfatıyla bertaraf etmiştir.

11- İnfişâl: Âyette bulunan sanatlardan biri de infişâldir.¹¹¹ "قَوْمٌ" lafzına gerek yoktu. O olmadan da mana anlaşılırdı", denebilir. Ancak bu âyetlerden önce sûrenin 38. âyetinde وَكَلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ cümlesi geçmiştir. Bundan önce yani 37. âyet-i kerîmede de Allah Teâlâ Hz. Nûh'a (a.s.) وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ diye seslenmiştir. Dolayısıyla belâgat burada ahd bildiren elif-lam takısı ile marife olan القوم kelimesini kullanmayı gerektirmiştir ki bunların yukarıda Hz. Nûh'u alaya alan topluluk olduğu belli olsun. Ayrıca Yüce Allah, ezeli bilgisiyle de onların helak olacağını önceden bildirmiş olmaktadır. Kapalılık ortadan kalkmış ve القوم lafzının cümlede fazladan kullanılmadığı açığa çıkmıştır.

12- Musâvât: Âyette musâvât sanatı¹¹² vardır. Çünkü anlamı ifade eden lafızlarla mana son derece uyumludur. Ne bir fazlalık ne bir eksiklik vardır.

13- husnu'n-nesağ: Burada husnu'n-nesağ¹¹³ sanatı da mevcuttur. Olaylar, meydana geli sırasına göre düzenli bir şekilde birbirine atfedilmiştir. Önce yere, sonra göğe seslenilmiş; su çekilmiş, iş bitirilmiş, gemi Cûdî'ye oturmuş ve son olarak "Zalimler topluluğuna, Allah'ın rahmetinden uzak olmaları söylenmiştir. Bütün bu olaylar, vav harfiyle birbirine atfedilmiştir.

14- İ'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ: İ'tilâfu'l-lafz ma'a'l-ma'nâ¹¹⁴ da burada bulunan bir diğer sanattır. Çünkü bu lafızlar, birinin yerine bir başkasının gelmesi uygun olmayacak şekilde manâ ile son derece uyumludur.

15- îcâz: Âyette îcâz sanatı¹¹⁵ da vardır. Zira Allah, kapsamlı ve özlü lafızlar kullanarak kıssayı uzatmadan en kısa cümlelerle aktarmıştır.

¹⁰⁹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 65.

¹¹⁰ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 93.

¹¹¹ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 326.

¹¹² İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 79.

¹¹³ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 164.

¹¹⁴ Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 77.

¹¹⁵ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 179.

16- Teshîm: Âyette teshîm sanatı da göze çarpar. Çünkü âyetin başındaki اَلْقَلْبِي ifadesi, olayın devamını ve sonucunu akla getirmektedir.¹¹⁶

17- Tehzîb: Burada söz konusu olacak bir başka sanat da tehzîbdir.¹¹⁷ Çünkü her kelime, telaffuz açısından kolay ve fasihtir. Aynı şekilde terkipler de ta'kîdden (zorlama anlamlar ve kapalılıktan) uzak ve anlaşılır özelliktedir.

18- husnu'l-beyân: Âyette husnu'l-beyân sanatı¹¹⁸ da dikkat çeker. Çünkü kelimeler, dinleyicinin anlamakta zorlanacağı bir özellikte değildir.

19- Temkîn: Âyette göze çarpan bir diğer sanat da temkîndir.¹¹⁹ Şâirin şiirinde kafiye belirleyen ifadeler kullanması gibi nesirde de karîneyi belirleyen ifadelerin kullanımı temkîni ifade eder. Burada fâsıla (âyetin son kelimesi) yerli yerindedir ve baş tarafıyla her açıdan uyum içerisindedir. Baş tarafı okuyan, cümlelerin sonunu tahmin edebilmekte, lafız ve anlam açısından akılda başka bir çağrışım uyanmamaktadır.

20- İncîâm: Burada akla gelen bir başka sanat da incîâmıdır.¹²⁰ Cümleler, suyun gökten tatlı ve doğal bir şekilde süzülmesi gibi kolaylıkla büyük bir ahenk içerisinde akıp gitmektedir.

21- İbdâ': Son olarak bu âyette her lafzında birer veya daha fazla bedî' sanatı aynı anda hissedildiği için ibdâ' sanatından¹²¹ söz edilmelidir.

Böylelikle burada kendi alt türleri dışında yirmi bir sanat bulunduğu açığa çıkmıştır. Mesela istiâre, iki yerdedir. Yeryüzünün suyunu yutması ve göğün suyunu tutması iki ayrı istiâre örneğidir.¹²² Burada İbn Ebi'l-İşba', aynı sanattan birkaç yerde bulunması ve bunların çeşitleri de dikkate alınırsa çok daha fazla bedî' sanatından söz etmenin mümkün olacağına işaret etmektedir.

Görüldüğü kadarıyla İbn Ebi'l-İşba', bu âyetten çıkarılabilecek bedî' sanatları konusunda kendinden önceki müelliflerden, özellikle de

¹¹⁶ Beytin veya ifadenin baş tarafının, mana veya lafız açısından sonuna işaret etmesidir. Bkz. İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 100.

¹¹⁷ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 158.

¹¹⁸ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 203.

¹¹⁹ Şiirdeki kafiye kelimesinin, beytin anlamına uyumudur. Dolayısıyla bir çeşit i'tilâf sayılır. Şiirde beytin son kelimesinin (kafiye), öncesiyle uyumunu ifade eder. Şair, kafiyeyi söylemeden susarsa, öncesinin delaletiyle, tabii bir şekilde dinleyici onu tamamlayabilir. Bkz. İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-edeb*, II, 446.

¹²⁰ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 166.

¹²¹ İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 340.

¹²² İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, II, 340-343.

Zemaşerî¹²³ ve Sekkâkî' den etkilenmiştir. Özellikle Sekkâkî, bu âyeti Beyân ilmi, Ma'ânî ilmi, manevî fesahat ve lâfzî fesâhat olmak üzere dört açıdan ele almış ve incelemiştir.¹²⁴ Bu sanatlar arasına musâvât ve îcaz gibi ma'ânî ilmine dair üslup özelliklerini de dâhil etmiş ve böylelikle sanat sayısı yirmi bire ulaşmıştır. Dolayısıyla İbn Ebi'l-İşba''ın, sanat kelimesi ile sadece bedî' sanatlarını değil genel anlamda belâgata dair sanat ve üslupları ifade ettiği söylenebilir. Onun bu âyetten yirmi bir ayrı sanat çıkarması, tefsir kitapları başta olmak üzere kendinden sonraki dönemlere büyük ölçüde tesir etmiştir.¹²⁵

Sonuç

Kur'an-ı Kerîm, hitabette, şiir ve edebiyatta ileri bir Arap toplumunun yaşadığı bir coğrafi bölgede nazil olmuştur. Arap dilini mükemmel bir şekilde kullanmış, benzerini meydana getirmeleri konusunda insanları ve cinleri aciz bırakmıştır. Kur'an'ın lafız ve manalarındaki incelikleri kavrayabilme çabası, zamanla yazılı bir edebiyatı, Belâgat ilimlerini doğurmuştur.

Belâgat, Câhız, kudâme b. Ca'fer gibi birçok âlimin katkıları ve özellikle Curcânî ve Zemaşerî gibi isimler sayesinde olgunluğa erişmiş olsa da, Sekkâkî öncesinde müstakil bir ilim haline gelecek nazarî bir yapı kazanamamıştır. Bedî', Belâgat'ın alt ilimlerinden biri olup, Ma'ânî ve Beyân'a göre bağımsızlığını daha geç ilan etmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in bir bakıma Arap dilinin süsleyicileri olan bedî' sanatlarını yoğun biçimde kullanması, *Bedî'u'l-Kur'ân* adında birtakım eserlerin telifine yol açmıştır. Bu müstakil eserlerin en meşhuru ise İbn Ebi'l-İşba' (ö. 654/1256) tarafından yazıya dökülen *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserdir. Hayatının büyük kısmını Eyyûbîler döneminde Mısır'da geçiren İbn Ebi'l-İşba', bir şair ve belâgat bilgini olmasının yanı sıra aynı zamanda bir edebî tenkitçidir.

Bedî' ilminin gelişmesine en çok katkı sağlayan müelliflerden biri olan İbn Ebi'l-İşba', bu alanda hem *Tahrîru't-tahbîr* hem de *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserleri kaleme almıştır. *Tahrîru't-Tahbîr*'in Kur'an'la ilgili edebî sanatlar

¹²³ Zemaşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmızı't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi'l-te'vil*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, II, 382-383.

¹²⁴ Bkz. *Miftâh*, s. 527-532.

¹²⁵ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelusî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-kadir*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 1414, II, 568; Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî, *Rûḥu'l-ma'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'î'l-meşânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, VI, 265; Zuḥaylî, Vehbe b. Musdafa, *et-Tefsîru'l-munîr fi'l-'akîdeti ve's-ser'ati ve'l-menhec*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1418, XII, 73.

kısmını yeniden ele alarak meydana getirdiği *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserinde yüz dokuz edebî sanatı incelemiş ve bu sanatlara dair Kur'an'dan örnekler vermiştir. Kur'an'da hangi bedî sanatlarına yer verildiği hususunda farklı görüşler ileri sürülebilir. Mesela mubalaga-iğrak-guluv ya da tenasub-murâ'âtu'n-naẓîr gibi birbirine yakın pek çok bedî sanatı vardır. Ayrıca bu eserlerde bazen Abdulkahir el-Curcani'nin de eleştirdiği gibi aşırılıklar ve daha çok sanat tespit edip, o şiirin veya Kur'an'ın bu alandaki üstünlüğünü en detaylı şekilde ortaya koyma niyeti de akla gelebilmektedir. Ancak müellifin, *Tahrîru't-Taḥbîr*'de geçen yirmi iki sanattan bu eserinde söz etmemiş olması, her bedî sanatına Kur'an'dan örnek bulma arayışında olmadığını gösterir.

Diğer taraftan *Tahrîru't-Taḥbîr*'de bulunmayan tafsîl, ilcâ', tanẓîr, remz ve îmâ', tefrîk ve cem', lafza güzellik veren ziyâde adını verdiği altı farklı sanata *Bedî'u'l-Kur'ân*'da yer vermesi, onun Kur'an'ın bedî ilmi açısından nasıl bir hazine olduğunu ortaya koymasını bakımından önemlidir. Ayrıca o, bu eserinde ibdâ' sanatını incelerken, yalnızca on yedi lafızdan ibaret olan tek bir âyetten yirmi bir sanat çıkarmış; belâgat ve tefsir kitapları başta olmak üzere sonraki dönemlere önemli ölçüde tesir etmiştir. İbn Ebî'l-İşba''ın, bu âyetten elde ettiği sanatlar konusunda kendinden önceki müelliflerden, özellikle de Zemahşerî ve Sekkâkî'den etkilendiği görülür. Elbette bu sanatların hepsi birer bedî sanatı olarak da görülemez. Çünkü hem Hûd Sûresi'nin 44. âyetinde bahsi geçen sanatlarda hem de bütün olarak *Bedî'u'l-Kur'ân*'daki örneklerde, musâvât ve istiâre gibi Ma'ânî ve Beyân ilimlerinin kapsamına giren konulara da yer verilmiştir. Buna göre İbn Ebî'l-İşba''ın, sanat kelimesini sadece bedî sanatları için değil genel anlamda belâgata dair incelikler için kullandığı söylenebilir. Ancak yine de yüzden fazla edebî sanatı Kur'an'dan örneklerle izah eden bu eser, Kur'an'ın genel anlamda belâgat ilimleri açısından değerini ifade etmektedir. *Bedî'u'l-Kur'ân*, Kur'an-ı Kerîm'in bedî ilminin gelişmesine nasıl bir katkı sağladığının en canlı şahitlerinden biridir.

Kaynakça

Abbâsî, Ebu'l-Feth Abdurrahim b. Abdurrahman el-Mısrî, *Me'âhidu't-tanşîş 'alâ şevâhidî't-telḥîş*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Kahire, 1947-1948.

Allân, İbrahim Mahmud, *el-Bedî' fi'l-Kur'ân*, Birleşik Arap Emirlikleri, 2002.

Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Huseynî, *Rûḥu'l-ma'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'aẓîm ve's-seb'î'l-meşânî*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

Askerî, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh es-Sehl, *Kitâbu's-sınâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, 1998.

A'şâ, Meymûn b. Kays, *Dîvânü'l-A'şâ'l-kebîr*, nşr. M. Muhammed Hüseyin, Mısır, 1950.

Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-bedî'*, 2. bs., Dâru'n-Nahḍâti'l-'Arâbiyye, Beyrut, ty.

Aydın, Mustafa, "İbn Ebi'l-İsba' ve Bedî' İlimindeki Yeri", *Darulfunun İlahiyat*, 29/2 (2018), ss. 309-341.

Bâ'ûniyye, 'Âişe, *el-Bedî'iyye ve şerḥuhâ el-fetḥu'l-mubîn fî medḥi'l-emîn*, thk. Âdil el-Azzâvî - Abbas Sabit, Dâru Kenân, Dımaşk, 2009.

Bozan, Mustafa, *İbnu'l-Mu'tez ve Kitâbu'l-Bedî' Adlı Eseri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2019.

Buḥârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's- şaḥîḥ*, Çağrı Yay., İstanbul-Tunus, 1992.

Câhîz, Ebû Osman 'Amr b. Baḥr el-Kinânî, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1998.

Curcânî, Ali b. Abdulazîz, *el-Vesâṭa beyne'l-Mutenebbî ve ḥuşûmih*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim Ali-Muhammed el-Bicâvî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, 2006.

Dereli, Muhammed Vehbi, *Osmanlı Dönemi Bedî'iyyât Şairlerinden Âişe el-Bâ'ûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014.

Dereli, Muhammed Vehbi, "İbn Raşîk el-Kayravânî ve Belâgat İlimine Etkisi", *Bilimname*, 34/2 (2017), ss. 287-316.

Dikici, Recep, "Arap Edebiyatından Güzide Fıkralar", *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/4 (2015), ss. 18-25.

Durmuş, İsmail, "İbn Ebü'l-İsba", *DİA*, XIX, İstanbul, 1999.

Durmuş, İsmail, "Şiir", *DİA*, XXXIX, Ankara, 2010.

Ebû ḥayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelusî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420.

Emîn, Bekrî, *el-Belâġatu'l-'Arabiyye fî şevbiha'l-cedîd*, 3. bs., Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut, 1990.

Hacımüftüoġlu, Nasrullah, "Bedî'", *DİA*, V, İstanbul, 1992.

Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahman el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn-muratteben 'alâ hurûfî'l-mu'cem*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Huseyn, Tâhâ, "Arap Belâgati: el-Câhiz'den Abdu'l-Kahir'e Kadarki Süreç", çev. Zafer Kızıklı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51/2 (2010), ss. 433-460.

İbn Ebi'l-İşba', Ebû Muhammed Zekiyyuddîn Abdulazîm b. Abdilvâhid el-Mısrî, *Tahrîru't-tahbîr fî şinâ'ati's-şî'r ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân*, thk. hafnî Muhammed Şeref, Kahire, 1963.

İbn Ebi'l-İşba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, thk. hafnî Muhammed Şeref, Dâru Nahđati Mısr, Mısır, ty.

İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahmân b. Muhammed el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî, *el-Mukaddime*, nşr. Abdusselâm eş-Şeddâdî, Beytu'l-funûn ve'l-'ulûm ve'l-âdâb, Dârulbeyzâ, 2005.

İbn hicce el-ğamevî, Ebu'l-Meğâsin Taqıyyuddîn Ebûbekr b. Ali b. Abdillâh, *Hızânetu'l-edeb ve ğâyetu'l-ereb*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl-Dâru'l-Bihâr, Beyrut, 2004.

İbn Munkiz, Usâme, *el-Bedî' fî Nakdi's-Şî'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî, Vizâratu's-Şekâfe ve'l-İrşâd, by., ty.

İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Meğâsin Cemâluddîn Yûsuf, *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Mısr ve'l-Kahira*, Dâru'l-Kutub, Mısır, ty.

_____, *el-Menhelu's-şâfi ve'l-mustevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muhammed Muhammed Emin, el-Hey'etu'l-Mısrıyyetu'l-Âmme li'l-Kuttâb, Kahire, 1984.

İbnu'l-Eşîr, Ziyâuddîn, *el-Meşelu's-sâir fî edebi'l-kâtib ve's-şî'r*, nşr. Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne, Daru Nahđati Mısr, Kahire, ty.

İbnu'l-İmâd, Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî, *Şezerâtu'z-zeheb fî aĥbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâûd, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut, 1986.

İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-Abbas Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Abbasî, *Kitâbu'l-Bedî'*, nşr. Ignatius Kraczkowski, Dâru'l-Mesîra, Beyrut, 1982.

İbnu's-şâbûnî, Cemaluddîn Ebu Hamid Muhammed b. Ali el-Mahmûdî, *Tekmiletu ikmâli'l-ikmâl*, nşr. Mustafa Cevâd, Bağdat, 1957.

Kaşşâb, Velîd İbrahim, *Fi'l-i'câzi'l-belâġi li'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Dâru'l-Fikr, Dımaşk, 2011.

Kazvînî, Celâluddîn Ebû Abdillâh el-Hatîb, *el-Îdâh fî 'ulûmi'l-belâga*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

Kılıç, Hulusi, "Bed'iyyât", *DİA*, İstanbul, 1992, V, 323.

Kızıklı, Zafer, "Arap Dili Belâgat Bilimine Kuramsal Bir Yaklaşım", *Journal of Islamic Research*, 24/1 (2013), ss. 17-24.

Kutubî, Salâhuddîn Muhammed b. Şakir b. Ahmed, *Fevâtü'l-vefeyât*, Dâru Sadir, Beyrut, 1974.

Küçüksarı, Mücahit, "Kur'an Kıssalarının Klasik Arap Şiirindeki Yansımaları: Nûh Kıssası Örneği", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1 (2017), ss. 321-354.

Makrîzî, Taqiyyuddîn Ahmed b. Ali, *es-Sulûk li ma'rifeti duveli'l-mulûk*, nşr. Muhammed Abdulkadir Ata, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Özdoğan, Mehmet Akif, "Belâgat'ın Sistemize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvînî'nin Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2/4 (2002), ss. 97-106.

şafedî, Halîl b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâud-Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2000.

Savran, Ahmet, "İmruülkays b. Hucr", *DİA*, XXII, İstanbul, 2000.

Sekkâkî, Ebû Yakûb Yusuf b. Ebîbekr, *Miftâhu'l-'ulûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrut, 1987.

Suyûfî, Celaluddîn, *el-İtqân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2002.

Şensoy, Sedat, "Abdülkahir el-Cürcani'de Anlam Problemi", Detay Ofset, İstanbul, 2010.

Şeref, hafnî Muhammed, *Bed'u'l-Kur'ân mukaddimesi*, Kahire, 1957.

Şeref, hafnî Muhammed, *Tahrîru't-tahbîr mukaddimesi*, Kahire, 1963.

Şeşen, Ramazan, "Eyyûbîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 21.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-ğadir*, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut, 1414.

Tala, Murat, "İlimlerin Metinleşme Sürecine Belâgat Geleneği Bağlamında Bir Not: el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye Şerh ve Haşiyeleri", *İslam İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-Îcî*, Ed. Eşref Altaş, TDV Yay., Ankara, 2017.

'Umerî, İbn Faḍlillâh Şihâbuddîn Ahmed b. Yahya, *Mesâliku'l-ebşâr fi memâliki'l-emşâr*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1971.

Zemaḥşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer el-Hazemî, *Esâsu'l-belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

Zemaḥşerî, *el-Keşşâf an ḥaḳâiki gavâmızı't-tenzil ve uyûni'l-eḳâvil fi vucûhi't-te'vîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

Ziriklî, Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut, 2002.

Zuḥaylî, Vehbe b. Musdafa, *et-Tefsîru'l-munîr fi'l-'aḳîdeti ve's-şerî'ati ve'l-menhec*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1418.

في سياق كتاب بديع القرآن لابن أبي الإصبع مساهمة القرآن في علم البديع

لقد نُزِّل القرآن إلى نبي مختار من المجتمع العربي الذي ادعى أنه متفوق في الخطابة والأدب. ومع مرور الزمن تحولت جهود العلماء من فهم التفاصيل الأدبية الدقيقة للقرآن إلى الأدب المكتوب ومن هنا ظهرت علوم البلاغة. أثناء نشر رسالته، استخدم القرآن العديد من الفنون المعنوية واللفظية بشكل فعال وساهم في ظهور علم البديع بشكل كبير. وأدى استخدام القرآن المكثف لفنون البديع - وهي مزينة اللغة العربية بطريقة ما - إلى تأليف كتب سميت بكتب بديع القرآن. وأشهر هذه المؤلفات هو بديع القرآن الذي كتبه ابن أبي الإصبع (المتوفى 654 / 1256)، وهو أيضاً موضوع هذه الدراسة.

وفي هذا الكتاب قام المؤلف بإعادة النظر في جزء الفنون الأدبية المتعلقة بالقرآن من كتابه الآخر المسمى بـ "تحرير التخبير". فدرس مائة وتسعة فنون أدبية وأعطى أمثلة من القرآن. ونظراً لأنه لم يستطع العثور على أمثلة من القرآن، لم يتبع مساراً قسرياً ولم يشر إلى اثنين وعشرين فناً في كتابه هذا. وواحدة من السمات المهمة لهذا الكتاب هو أنه يتضمن ستة فنون غير موجودة في تحرير التخبير. وبالإضافة إلى ذلك، أثناء دراسة فن الإبداع، أثر في الفترات اللاحقة إلى حد كبير من خلال شرح أنه كان هناك واحد وعشرون فناً في آية تتكون من سبع عشرة كلمة فقط. وفي هذه الدراسة تم تناول ابن أبي الإصبع وكتابه بديع القرآن وذلك بهدف الكشف عن مساهمة القرآن في تطوير علم البديع من خلال دراسة الفنون الستة التي ذكرها المؤلف هناك فقط ودراسة الآية التي احتوت واحداً وعشرين فناً خاصة.

الكلمات المفتاحية: القرآن الكريم، علم البديع، ابن أبي الإصبع، بديع القرآن، الشعر